

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Johana Dohnalová

Téma manipulace jako prostředek dosažení životních cílů v literatuře
1. poloviny 20. století

Ráda bych poděkovala Mgr. Danielu Jakubíčkoví Ph.D. za pomoc, kterou mi poskytl při psaní mé bakalářské práce, za cenné rady, připomínky a ochotnou spolupráci.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny jsem řádně ocitovala a uvedla v seznamu použité literatury.

V Olomouci 18. května 2020

.....

Obsah

Úvod	5
1 Pojem psychologická próza	6
1.1 Etapy vývoje.....	6
1.2 Psychologická próza před 1. světovou válkou	7
1.3 Psychologická próza po 1. světové válce	9
1.4 Psychologická próza za 2. světové války	13
2 Manipulace z pohledu psychologie	17
2.1 Osoba manipulátora.....	17
2.2 Typy manipulátorů	18
2.3 Oběť manipulátorů	22
3 Interpretace a analýza motivu manipulace ve vybraných dílech české literatury 1. poloviny 20. století	24
3.1 Manipulátor v díle Jarmily Glazarové.....	24
3.2 Manipulátor v díle Jaroslava Havlíčka	30
3.2 Manipulátor v díle Václava Řezáče	35
Závěr	42
Literatura	44
Anotace	47

Úvod

Témat, které mohou dělat knihu výjimečnou, může být hned několik. Může to být děj, postavy, atmosféra nebo jiný specifický prvek, který dělá knihu nezapomenutelnou. Psychologická próza našla své vyjádření v podobě psychologie postav. Ty pak působí reálněji, více lidsky, živěji a jsou čtenáři bližší. Aby na čtenáře tak působili, je potřeba jim vtisknout určité povahové rysy, pocity a myšlenky. Tím se blíže zabývá právě psychologická próza, která se odvíjí od psychologické analýzy. Díky tomuto specifiku jsou díla z oblasti psychologické prózy velmi líbivá, čtenáře vtáhnou do děje a nutí ho nad celou knihou, jejím smyslem a postavami, přemýšlet ještě dlouho poté, co knihu dočte. Postavy mohou být různorodé, kladné či záporné, většinou však nejsou tak jednoznačné, a mohou se ve světě knihy projevat různým způsobem. V této práci se nejvíce zaměříme na manipulátory, na které se mnozí autoři, především v období 2. světové války, blíže zaměřili. Tyto postavy dodávají knize nový směr, obohacují ji o něco nového a posouvají jí na vyšší úroveň. Pro rozbor byly vybrány především knihy *Vlčí jáma* od Jarmily Glazarové, *Neviditelný* od Jaroslava Havlíčka, *Svědék* a *Černé světlo* od Václava Řezáče, protože se vyznačují výraznými osobnostmi, které ve svém knižním světě zastávají pozici manipulátora, jmenovitě Klára, Petr Švajcar, Emanuel Kvis a Karel. Dále byli na rozbor vybráni Jura Podešva a Rozína z *Adventu*.

V první části této bakalářské práce bude rozebrána psychologická próza, jaká jsou její specifika, na čem se zakládá, a jaký byl její vývoj se zaměřením na českou literaturu. V druhé části následuje nástin manipulace z pohledu psychologie. Zaměříme se na to, kdo je vlastně manipulátor, proč se tak chová, a jaké jsou jeho nejčastější typy. Následovat bude popis obětí manipulátora, a jaký dopad může mít takový druh chování na manipulovaného jedince. V poslední a hlavní části budou rozebrány jednotlivé postavy z knih z oblasti psychologické prózy, které se vyznačují manipulativním chováním. Pokusíme se zanalyzovat postavy a jejich chování a následně určit, kterým typem manipulátora postava je.

Cílem práce je sesbírat jednotlivé informace o psychologické próze a manipulaci z psychologického hlediska. Hlavním cílem je analýza postav z knih z oblasti psychologické prózy. Následně určíme, o jaký typ manipulátora se u jednotlivých postav jedná, a aplikujeme na ně profil založený na psychologických studiích manipulátorů.

1 Pojem psychologická próza

Předmětem psychologické prózy je především niterní stránka člověka, skrz ni se snaží pochopit lidské jednání a chování. Cílem psychologické prózy je tedy studium vnitřního uspořádání člověka, jehož výsledky jsou poté přenášeny na jednotlivé knižní charaktery. Postavy těchto románů jsou často nejednoznačné, a tak je nemůžeme označit za úplně bílé anebo úplně černé. Díky psychologii postav získává čtenář nový aspekt, který dotváří celkový obraz postav, tudíž působí reálněji, více lidsky a jsou čtenáři bližší.

Chování a jednání je založeno na faktorech vnitřních i vnějších. Psychologická próza se zaměřuje především na pochody vnitřní, na vnější okolnosti a determinaci spíše nepřihlíží. Základem psychologického románu je román analytický, jenž se rozvinul už v 18. století, a jehož „centrem zájmu bylo od počátku vyjádřit složitý svět lidského nitra, zmítaného často protikladnými pocity a vášněmi, ukázat lidské jednání jako výsledek střetávání lásky a ctižádosti, lásky a povinnosti, citu a společenské morálky“.¹ Tento popis vykresluje vnitřní spor, který sužuje téměř každého rozervaného romantického hrdinu. Tento svár se nejčastěji týkal jedincova charakteru, smýšlení a společenských norem. Nejčastějším zdrojem tohoto vnitřního boje byl trudný původ hrdiny. Vedle toho spisovatelé často využívali určitého handicapu v podobě patologického jevu, kdy má postava nějakou psychickou poruchu, komplex, poruchu lidské identity apod. Kvůli vykreslení vnitřního světa bývá vypravěč autorský, nejčastěji personální. V takovém případě se nejčastěji využívá vnitřního monologu, který pak odhaluje nitro postavy, nebo se využívá technika proudu vědomí. Často se stává, že si autoři psychologické prózy pohrávají s časovými rovinami, kdy se postavy vrací v čase, např. do dětství, a hledají zde odpovědi na otázky, které je trápí v přítomnosti, pátrají po příčinně přítomného dění.

1.1 Etapy vývoje

Psychologická próza se rozvíjela v průběhu 19. století. To se týká světové literatury, od které se česká nechala inspirovat až z překladů. Česká literatura se tedy věnovala psychologické próze pod dojmem světových velikánů. Teprve až v tomto období je plně věnována pozornost psychologické části románu ve spojení s realistickým pohledem na děj a

¹ ZEMAN, Milan. *Poetika české meziválečné literatury: (proměny žánrů)*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 213

prostředí. Romány zařazující se pod realistickou prózu se zaměřovali na „*vykreslení duševního života, chápaného jako střetání protikladných stavů a pocitů.*“² V průběhu vývoje realistického románu došlo ke změně v podobě nového aspektu, jenž se začal více projevovat v celkové psychologii postav. Jedná se o zásadní historické události. Postavy tím tak nabývají nového obrysu, ten utváří jejich vztah k událostem kolem a postavy se tak dostávají do určité historicko-sociální situace, což ovlivňuje jejich smýšlení, rozhodování a chování. Zaznamenání historického kontextu sloužilo autorům i ke kritice oné doby. Hlavní metodou psychologického románu je analýza, která se týká především postav, může se ale dotýkat i okolností v rámci historicko-sociálního kontextu. „*Analýza může být zjevná i skrytá, přímá i nepřímá, zkoumající rozpory mezi činy a city.*“³

S tímto základem z 19. století se psychologická próza ve 20. století dále rozvinula pod vlivem Sigmunda Freuda a jeho psychoanalýzy. Díky ní došlo k rozvoji „*vnitřního monologu, umělecké transpozici proudu vědomí, která odhaluje mechanismy lidského poznání, rozličné psychické komplexy.*“⁴ Hlavním zdrojem lidského jednání se stává na základě moderní psychologie a psychiatrie podvědomí, jež řídí lidi v jejich konání. Dále věda skrz podvědomí pozoruje lidi ve stresových situacích nebo ty, kteří prošli určitým traumatickým životním zážitkem, nebo situací, která vybočuje z běžné normy. V některých dílech se tak nitro postavy stává hlavním pilířem příběhu. Popis událostí není zanedbán, je ale odsunut ve prospěch detailního popisu vnitřních postojů a nálad postavy. Často se psychologie postav dotkne tzv. hlubinné psychologie, kdy se u postav projevují určité patologické jevy a komplexy. I v moderní literatuře je psychologická próza stále živá a oblíbená, neboť takovéto pozorování nitra člověka je stále aktuální a nevyčerpatelné téma. Stejně tak se tato próza může objevit v různých formách – jako novela, drama či román.

1.2 Psychologická próza před 1. světovou válkou

V české literatuře není tento rozvoj natolik jasný. První náznaky psychologického románu se objevují již v dílech Terézy Novákové a Karolíny Světlé. Jejich díla se často nacházejí na pomezí psychologického a analytického románu. Celkově je česká literatura pozadu, především kvůli národnímu obrození, jež zpomalilo její vývoj oproti světové literatuře. V tomto období se česká literatura zaměřovala především na vlastenecký tón,

² VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 304

³ Tamtéž

⁴ Tamtéž

aby tak podpořila a umocnila národní uvědomělost. Neměla tak prostor věnovat se hlouběji psychologii postav, a z toho důvodu se u nás k psychologické literatuře dostáváme až v 90. letech 19. století, kdy česká literatura dorovnává své standardy se světovou literaturou. Svého vrcholu dosáhla psychologická próza ve 30. a 40. letech 20. století a v průběhu celého tohoto vývoje se pohybovala mezi dvěma tématy: „*prvním z nich je téma vztahu člověka a společnosti, jeho hledání místa v ní; druhým je vztah člověka k sobě samému, téma hledání vlastní identity.*“⁵ Velmi často dochází k prolínání mezi psychologickým a sociálním románem, neboť spolu ve většině případů úzce souvisí. Nejčastějším základním motivem pro českou psychologickou prózu je hrdinova ztráta iluzí, které nejdou zrealizovat i přes všechny kvality, kterými hrdina disponuje. Jeho neúspěch ve velkém světě ho nakonec zdrtí, a to i přes veškerou snahu a dobré vlastnosti. Dalším častým rysem je tzv. citová výchova. Ta se zásadně liší od vzorových děl světové literatury (např. ruské a francouzské), protože sociální chudoba postav světové literatury se nerovná chudobě českých hrdinů. Ti jsou až na úplném dně chudoby, kdy často trpí hladem a jsou na pokraji přežití, což se u hrdinů světové literatury nevyskytuje. Čeští hrdinové jsou navíc hluboce pasivní, tudíž se světem nechají zdrtit bez velkého boje, nemají důvěru sami v sebe a rychle rezignují.

K dalšímu rozvoji psychologické prózy přispěly ženy spisovatelky tvořící na přelomu století. Ve svých románech se snaží výše zmíněné prohry rozebrat z pohledu psychologické analýzy. Výraznými ženskými osobnostmi tohoto období byly Božena Benešová a Růžena Svobodová, každá s odlišným názorem na hlavní hrdiny psychologické prózy. Pro Benešovou je hlavní překážka predestinace hrdiny, který tudíž nemá šanci svůj osud změnit. Nejčastěji se ve svých prózách věnuje mladým měšťanským dívkám, později i chlapcům. Všechny pohání touha po lásce, po uplatnění ve světě a společnosti, ale jejich iluze se střetávají s krutou realitou, kdy jsou postavy neodlučitelně přikovány k prostředí. Například v knize *Nedobyta vítězství* (1910), která obsahuje tři části – *Z mladosti dvou smutných sester*, *Zákeřník* a *Vdova*. Tíha prostředí je příliš silná, a hlavní hrdinky ji nemohou svou snahou a vzpourou porazit. „*Všechny tři práce jsou jímavými dramaty ženských srdcí buď láskou nebo manželstvím rozčarovaných a zlomených...Všechny tři historie prozrazují pevnou ruku autorčiny jak v kresbě hrdinů tak i skvostném slohu, jímž je děj vyprávěn.*“⁶ Svobodová se odklání o názoru, že problémem je predestinace. Domnívá se, že hrdinové trpí svou nejasnou identitou. Její

⁵ ZEMAN, Milan. *Poetika české meziválečné literatury: (proměny žánrů)*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 214

⁶ *Humoristické listy: Archiv českého rozmaru a vtipu*. Praha, 1910, 53(16). s. 190

hrdinky pociťují silnou vášeň, ale stejně tak silně o ni přicházejí, stejně tak jako o iluze o naplnění jejich štěstí, lásky a životního uplatnění. To se nejvíce projevuje v díle Černí myslivci (1908) „*knihá nesmrtelné krásy, jedna z nejkrásnějších naší literatury vůbec.*“⁷ Její vyprávění je prodchnuto autorčinými romantickými názory a sklony. „*Autorka našla tragédie tam, kde ještě skutečně jsou – totiž mimo civilizaci.*“⁸

Dalším z důležitých rysů tohoto období, který se často objevoval u výše zmíněných autorek, stejně jako u mnoha dalších ženských autorek, byla „*diskuse o emancipaci žen, o jejich občanských právech, postavení v rodině, v sociální sféře i ve sféře umělecké.*“⁹ Celkově se počet ženských autorek v tomto období zvyšuje a ve svých dílech se snaží ukázat moderní ženu, nastínit její problémy, ať už se týkaly existenciální, mravní nebo sociální otázky. Tento rozkvět ženské literatury má své opodstatnění v historii – ženy mohly začít studovat na vysoké škole, získat titul, měly větší slovo v rodině, kdy mohly rozhodovat o životě svých dětí, a rozpoutávají se diskuze ohledně ženského volebního práva. Autorky se ne vždy přímo soustředily na psychologii postav, jejich hlavní hrdinky se ale vyznačují výraznými ženskými vlastnostmi, například u hrdinek Terézy Novákové nebo Gabriely Preissové.

1.3 Psychologická próza po 1. světové válce

Větší posun v psychologické próze nastává po první světové válce. První tendence k vývoji se ale objevili již před koncem války, například v díle Ivana Olbrachta *Žalář nejtemnější* (1916). Na něj pak navazovali další autoři. V Olbrachtově díle jsou hrdinovy představy – sny, halucinace – inspirovány poznatky psychoanalýzy a hlubinné psychologie podle Sigmunda Freuda. František Xaver Šalda popsal *Žalář nejtemnější* spolu s dílem *O zlých samotářích* (1913) takto: „*Jsou to zdánlivě práce temné, připoutané mučivě k jevové skutečnosti konstatováním, zápisem a dokumentem, bezkřídle a vleklé; ale pod tímto šedým povrchem hoří jakýsi tvrdý, neústupný žár, propalující se k jádru životnímu, pod dění vnějškové; vůle k pravdě, odvaha proniknutí k hořké podstatě života i osudu člověka.*“¹⁰ Dále v podobném duchu Olbracht navázal s dílem *Podivné přátelství herce Jesenia* (1919).

⁷ *Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální.* Praha, 1920, 27(1-10). s. 315

⁸ *Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální.* Praha, 1908, 15(3). s. 256

⁹ KRÁL, Oldřich, Pavel VAŠÁK a Blanka SVADBOVÁ, ed. *Prameny české moderní kultury: materiály z mezioborového symposia Plzeň 17.-19.března 1988.* Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu Československé akademie věd, 1988, s. 190

¹⁰ *Šaldův zápisník: revue pro vědu, umění a život sociální.* Praha, 1929, 1. s. 131

V tomto období se psychologii postav věnovali i další autoři, jejich romány ale nelze považovat přímo za psychologické, vyskytují se zde pouze určité aspekty, které odpovídají psychologické próze. Příkladem mohou být Anna Marie Tilschová a Karel Matěj Čapek Chod, který se ale řadí mezi naturalisty.

Ve dvacátých letech došlo k útlumu psychologické prózy kvůli novému životnímu stylu, který ji dostal až na okraj literárního vývoje. Psychologické próze se věnovali spíše druhořadí autoři, nové směry a přední autoři jí buď nevěnovali pozornost, nebo jí přímo odmítali, a psali spíše lyricky laděná díla nebo ve stylu reportážního dokumentarismu. Mezi uznávané autory, kteří se v tomto období věnovali nepopulární psychologické próze, patřil například Emil Vachek. Ve svém tvůrčím psaní se věnoval tematicky i žánrově různorodé próze, psal humoristická a satirická díla, komedie, grotesky, realisticky laděné romány, věnoval se i novinařině. Nejznámější je pro své detektivní romány, ve kterých se objevil nový prototyp detektiva. Detektiv Klubíčko u svých případů analyzuje různé psychologické typy lidí a zločin považuje za náhlé fatální okamžiky, ve kterých se projeví slabosti lidské povahy, a to například v díle *Tajemství obrazárny* (1928). Mimo detektivní prózu se věnoval naturalisticky pojatým psychologickým a sociálním románům, mezi ně patří například román *Sup* (1920). Tento román vyniká „*ostrou charakteristikou jednajících osob, jemnou analysou jejich duševních stavů a kromě toho vážným obíráním se židovskou otázkou...*“¹¹ V románech s psychologickou nebo sociální tematikou se Vachek zabýval společensko-etickými tématy, zaobíral se lidským ztroskotáním, propojil je s analýzou hrdinů a s determinujícím vlivem prostředí. Svě hrdiny, kteří se nechali strhnout milostnou vášní, podroboval analýze a pozoroval jejich niterní rozvrat. Příkladem je román *Cestou do nebe* (1921). Vachek se ve svých dílech zabýval pudy člověka. Svě postavy stavěl do situací, ve kterých se proti sobě střetával rozum a smysly. V této tematice je vrcholem trilogie *Červená zahrada* (1926), *Svatá* (1929) a *Dvanácti hlasy ano* (1931). Naturalisticky laděným psychologickým románům se více věnoval ve 30. letech.

Psychologii postav se věnovali i další autoři, přestože se neřadí přímo k psychologické próze. Například Josef Kopta se sice řadí k legionářské literatuře, jeho postavy jsou však psychologicky propracovány. Mezi ně patří i díla z 20. let o příslušnících tzv. „třetí roty“. Dalším autorem, který se věnoval psychologii postav byl A. C. Nor. Do povědomí čtenářů se dostal populární prvotinou *Bürkental* (1925). V této knize zachytil výsek života na vesnici po 1. světové válce. Zachytil psychiku venkovského společenství,

¹¹ DONATH, Oskar. *Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století: Díl II. Od Jaroslava Vrchlického do doby přítomné*. Brno, 1930. s. 125

kteře se skládá z několika generací. Na pudovost člověka se zaměřil v románu *Rozvrat rodiny Kýřů* (1925).

Situace okolo oblíbenosti psychologické prózy se změnila na počátku 30. let. V té době došlo k obratu k existenciálním otázkám, které se pojily k historicko-společenskému kontextu. Autoři navazovali na díla z předešlých let začátku století. Zaobírali se psychologickou introspekci, nebo se nechali inspirovat a rozvíjeli dědictví naturalistické školy.

Přestože se do psychologické prózy nezařazuje, je dobré zmínit Karla Čapka s jeho trilogií *Hordubal* (1933), *Povětroň* (1934) a *Obyčejný život* (1934), kde využíval prostředky psychologické analýzy. Čapek se zde zabývá hlavní otázkou – „*jaký je člověk? Jsme schopni poznat jeho život a proniknout od jeho nitra?*“¹² Ve své noetické trilogii využíval hlubinné psychologie, ale „*on sám se opakovaně odmítavě vyslovoval k Freudově psychoanalytické metodě*“.¹³ V jeho románech však psychologická introspekce vede spíše k filozofickému přesahu, autor přes ni projektuje filozofické úvahy. Na výše zmíněné autory pak navázalo hned několik dalších spisovatelů, především představitelé psychologicko-analytického románu jako jsou Egon Hostovský a Vladimír Neff.

Egon Hostovský má ve svých dílech zřejmý zájem na židovské tematice, na jejich vykořisťování a úzkosti. Sám pocházel ze židovské rodiny, tudíž mu bylo toto téma blízké. Často se zabýval motivy bloudění a nemožnosti nalézt domov. To se projevuje na jeho postavách, které se potácejí na hranici reality a snění, ve kterém se uchylují k dětství a šťastným chvílím. Tato rozdvojenost také souvisí s židovskou tematikou, neboť aby mohli přežít, museli se často asimilovat a žít životem, který pro ně nebyl přirozený. Příkladem může být dílo *Případ profesora Körnera* (1932). Na toto dílo zareagoval Šalda v časopise *Eva* takto: „*...o lidské bezmoci a vítězně surové ironii osudové...Hostovský nalezl formu, která ve své ironické symetričnosti domyšluje a doceluje jeho základní téma. Málokdy se po této stránce setkáš s prací tak čistou, jako je kompozice Případu profesora Körnera.*“¹⁴ Jeho nejvýznamnějším předválečným dílem je *Dům bez pána* (1937). „*Čtyři sourozenci jsou vykresleni jako lidé všelijak narušení, tápající. Jako mnozí Hostovského hrdinové touží po družnosti a veliké lásce a nemohou jich dosáhnout.*“¹⁵ Rozštěp osobnosti jako téma v dílech Hostovského se ještě vyostřilo po válce a poté, co autor odešel do exilu. Jeho postavy

¹² ZEMAN, Milan. *Poetika české meziválečné literatury: (proměny žánrů)*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 222

¹³ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 558

¹⁴ *Eva: časopis moderní ženy*. Praha: Melantrich, 1933, 5(13). s. 29

¹⁵ Lehár, J. a kol.: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Lidové noviny, Praha 1998, str. 653

hledají jednotu, střed, od které by se mohly odpíchnout a pohnout dál. Typickým hlavním hrdinou je postava běžence, „člověka, který stále prchá, spěchá a neví kam, který stále něco očekává a neví od koho.“¹⁶

V psychologické próze i nadále figurovaly ženské autorky. Patřil mezi ně trojlístek významných spisovatelek – Marie Majerová, Marie Pujmanová a o něco později Jarmila Glazarová. Všechny tři spojuje náklonost ke komunistické straně v rovině osobní, v literární je to především zájem o mladé ženy, které se musí protloukat světem a najít si v něm své místo. Přitom jsou nuceny překonávat různé překážky, které jim často nastavovaly normy společnosti a kterým se odmítly podvolit. Takovéto nelehké probíjení se světem se odráželo i na jejich psychické stránce, které se autorky poctivě věnovaly. Jejich hrdinky se často potýkaly i s potížemi v milostném životě, z nichž ale nakonec vyšly spíše silnější a zkušenější, než že by se jimi nechaly zlomit.

Marie Majerová se věnovala redaktorské činnosti, přispívala v mnoha časopisech a psala různé reportáže ze svých cest do států s prokomunistickými režimy. Na začátku své kariéry se věnovala knihám pro děti a mládež a sociálním tendenčním povídkám. V jejích románech je evidentní společenské tendence, které se propojují s psychologií postav, její romány se tak potýkají na pomezí psychologického a sociálního románu. Tematicky se ve všech svých dílech zaměřovala na mladé dívky a ženy, kteréžto se snažily probít v maloměstském prostředí, kde se se svým postavením těžce potýkaly. Do povědomí se zapsala svým dílem *Panenství* (1907), kde se objevila autorčina snaha o psychologickou zpověď hlavní hrdinky. Zde se projevil její zájem o psychologii postav, kterou více a hlouběji rozvíjela ve svých následujících knihách. Následovaly romány s dělnickou tematikou *Siréna* (1935) a *Havířská balada* (1938), sledující osudy několika generací v jedné rodině. „Majerová dala tu rozezpívati se svým nejhlubším pramenům, svému úzkému svazku s vitálními křeny života i své moudrosti životní a podala svou baladu tak virtuosním způsobem vyprávěčským, že její *Havířská balada* patří nesporně k vrcholům jejího díla.“¹⁷ Po roce 1945 se ve svých dílech přiklonila ke komunistické ideologii. Nynější kritikou jsou její díla označována za příliš tendenční a budovatelská, tudíž nedosahují takové kvality, jako ta předchozí.

¹⁶ BLAŽÍČEK, Přemysl, MUKAŘOVSKÝ, Jan, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s.486

¹⁷ *U: čtvrtletník skupiny Blok*. Praha, 1938, (3). s. 248

1.4 Psychologická próza za 2. světové války

V tomto období působily v psychologické próze dvě výrazné ženské autorky, které se věnovaly psychologii postav z ženské perspektivy. Marie Pujmanová se nechala ve svých dílech inspirovat tvorbou Růženy Svobodové. Na rozdíl od Svobodové se ale Pujmanová odklonila od romantických představ, a věnovala se ženskému osudu reálněji. Její hrdinky „vracely do reality problematiku ženského osudu a ženina zápasu o sebe samu a o osvobození lásky z pout vládnoucí morálky.“¹⁸ Marie Pujmanová se stejně jako Marie Majerová ve své tvorbě po roce 1948 přiklonila k socialistickým tématům, tudíž i její díla klesla dle novodobé kritiky na svých kvalitách. Autorky mají i společné společenské tendence, které jsou pevně provázány s psychologií postav. Její předešlá díla jsou kvalitně vystavěná, mají dramatický spád a pečlivě se věnují psychologii postav. Mezi jedno z jejích nejznámějších děl patří *Pacientka doktora Hegla* (1931). „Autorka si tu vytkla za cíl hájit ženu proti pokrytecké měšťácké morálce. Tato tendence je v románě ostatně vyjádřena dosti pasivní formou a dílo nevyrůstá v bojový čin. Omezuje se na problematiku ryze ethickou.“¹⁹ Pujmanová zde popisuje život mladé dívky Karly, která žije na maloměstě. Karla téměř zemře a v nemocnici se zamiluje do svého zachránce - doktora. Stane se jeho milenkou, za což se jí dostane opovržení ze strany jejího okolí a rodiny. V průběhu příběhu Karla vyspěje a stane se mladou a vyrovnanou ženou, která si je vědomá svých hodnot a svého místa v životě. Následuje román *Předtucha* (1942) zabývající se dospíváním mládeže, především mladé dívky, která prožívá první lásku a zároveň problémy s rodiči. Až po překonání strachu a úzkosti z domnělé ztráty rodiny se ustálí ve svých názorech a hodnotách.

Co se týče vrcholu autorčiny tvorby, je za něj považována románová trilogie ověněna několika literárními cenami. Jedná se o romány *Lidé na křižovatce* (1937), *Hra s ohněm* (1948) a *Život proti smrti* (1952). Tato trilogie je zaměřena na osudy lidí v první polovině 20. století až do 2. světové války. Autorka se zde věnuje psychologii postav, jak moc je ovlivňoval tehdejší historicko-sociální kontext. Nejlépe hodnocenou knihou z této trilogie je román *Lidé na křižovatce*, který se zabývá změnami v politickém myšlení ve 20. a 30. letech.

V pozdějších letech navázala především na Boženu Benešovou Jarmila Glazarová. Její díla v sobě nesou silný sociální podtext a často se při vykreslování svých postav dotýká

¹⁸ BLAŽÍČEK, Přemysl, MUKAŘOVSKÝ, Jan, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 59

¹⁹ *Nový život: měsíčník pro soudobou literaturu*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1950, 1950 (9-10). s. 779

i jejich psychologické stránky. Čtenář má tak možnost pozorovat hrdinovy, či spíše hrdinčiny vnitřní pochody a jednání. Ve svých knihách nabízí čtenáři „*při všem vědomí tragičnosti a tíhy lidského údělu důvěru v člověka a v bezpečí lásky.*“²⁰ Svá díla zakládala na vlastních zkušenostech z cest např. po Beskydech, užívala v nich místní jazyk, tradice a přírodu. Typické pro její díla je popisování určitých zvyků nebo tradic pro určitou dobu, např. práce na poli nebo sklizeň, skrz kterou dává autorka najevo, jaké je roční období. Obdobně tento styl popisu souvisí i s náboženskými zvyklostmi, příkladem mohou být pašije v období Velikonoc. Autorčin osobní život hraje v knihách velkou roli. *Roky v kruhu* (1936) jsou na něm přímo založeny. Glazarová v něm přímo popisuje svůj život s jejím starším manželem, doktorem. *Roky v kruhu* původně neměly vyjít jako kniha, autorka se tak pouze vypisovala ze smrti manžela, mělo jít o druh terapie. Kniha, která se zabývá přímo životem v beskydské oblasti, je *Chudá přadlena* (1940).

S popisem venkovského a horského života je spjatá náboženská a přírodní symbolika. Ta je nejvíce patrná v díle *Advent* (1939), téměř stejnou mírou i v románu *Vlčí jáma* (1938). *Advent* je opět založen na životě na vesnici, v Beskydech. *Vlčí jáma* je také inspirována autorčíným vlastním životem, neodpovídá mu už ale tolik jako *Roky v kruhu*. „*Ale v obou svých románech dokazuje svůj bohatý vnitřní život, citovou složitost a překonanou melancholii.*“²¹ *Vlčí jáma* se věnuje životu mladé schovanky Jany, o kterou se začne starat mladý starosta a jeho postraší žena. Čtenář příběh pozoruje z pohledu mladé dívky, která se snaží zapadnout do svého nového života a vyhovět svým novým rodičům. Do otčíma se nakonec zamiluje, v jakémkoli rozletu jí ale brání její nová matka, ze které se vyklube manipulativní tyran. Podstatným motivem je deziluze hlavní hrdinky. Na začátku příběhu je šťastná a plná elánu, časem jí ale okolnosti semelou a ona ztrácí své naděje a sny. Nakonec se ale dokáže ze svého utrpení vytrhnout. Román *Advent* je považován za autorčino vrcholné dílo. V tomto případě se jedná o mladou ženu, která pro zabezpečení sebe, ale především svého syna, udělá cokoli. Nechává se ponižovat, podvádět a utlačovat, jenom aby byli oba v bezpečí. Nakonec se všem trapitelům a normám vzepře a díky své vzpouře se vymaní ze svého trápení.

Mimo romány se Glazarová věnovala i cestopisným reportážím a publicistice. Ty souvisí s autorčíným pobytem v Moskvě na československém velvyslanectví a s její poslaneckou činností.

²⁰ BLAŽÍČEK, Přemysl, MUKAŘOVSKÝ, Jan, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 398

²¹ *Eva: časopis moderní ženy*. Praha: Melantrich, 1938, 10(17). s. 13

V období 2. světové války se opět více propojily romány psychologické a sociální v zastoupení Jaroslavem Havlíčkem a Václavem Řezáčem. Období 30. a 40. let 20. století je označováno za vrchol psychologické prózy, bývá nazýváno též tzv. Zlatý věk. Kvůli historickým událostem a celkovému tlaku doby byla psychologická próza jistým útekem před nebezpečnými tématy a spisovatelé se tak nemuseli bát, že se dotknou tabu témat tehdejší doby. Jaroslav Havlíček ve svých dílech často využíval naturalistických prvků. Velmi pečlivě popisuje sociální prostředí svých hrdinů. Zabývá se životní lidskou tragédií, ze které se hrdina nemůže vymanit, avšak k takovému osudu byl předurčen. „*Jedinou naději skýtá láska, ta je však nedostupná.*“²² To lze dokázat například na románu *Neviditelný* (1937), jehož hrdina je utvářen determinismem biologickým i společenským a kterýžto se snaží zpřetrhat. Svým chladným a kalkulujícím chováním se snaží vydobýt si své místo na světě, nakonec jej však jeho snaha i svět semele a až ironicky se proti němu obrátí jeho vlastní chladné jednání a snažení. K hrdinovu nešťastnému konci přispívají jeho chorobné vlastnosti. Prostředí, ve kterém postavy románu žijí, je bezútěšné a jeho vyobrazení hraničí s bizarní groteskností. „*Realismus autorův je kritickým negativním maloměšťáckým realismem, zabíhajícím do ideových sfér naturalismu...Psychologickou základnu děje zpracoval Havlíček s neobyčejným úspěchem.*“²³ *Neviditelný* sleduje základní lidské pudy a zvrácené vášně, kniha má i dvě filmová zpracování. Úpadek měšťanského rodu zobrazuje dílo *Petrolejové lampy* (1935), které se také dočkalo filmového zpracování. Dílo *Helimadoe* (1940) je nejvíce básnické a zavede čtenáře do maloměstského prostředí, do rodiny doktora Hanzelína a jeho pěti dcer.

Okupační poměry dopomohly k oblibě psychologické prózy mezi čtenáři. Šlo o jeden z mála oficiálně publikovatelných žánrů, tudíž se k němu mohli autoři bez obav přiklonit, stejně jako k historickým a biografickým románům. Příkladem takového obratu může být Václav Řezáč. V období 30. let se zabýval především sociálně laděnými romány, v době okupace se pak přiklonil k psychologickému románu. „*Soumračna doba, v níž vyplouvaly na povrch negativní lidské vlastnosti, motivovala autorovo zaměření na analýzu patologických jedinců s manipulátorskými sklony, kompenzujících vlastní citovou deprivaci hrou s životy ostatních.*“²⁴ V oblasti psychologické prózy se proslavil především se svými třemi nejvýznamnějšími romány. Jedná se o díla *Černé světlo* (1940), *Svědék* (1942) a *Rozhraní* (1944). Tyto tři romány se řadí k sobě svým základovým tématem, které je

²² BLAŽÍČEK, Přemysl, MUKAŘOVSKÝ, Jan, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 399

²³ *Jeřáby*. Praha: Jindřichův Hradec, 1939, 3(4-5). s. 22

²⁴ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 558

u všech shodné – vnitřní hniloba postavy, která parazituje na osudech ostatních a s chutí se chopí iniciativy a zahrává si s nimi, jak se mu zlíbí. Ústředním motivem je bezpochyby autorova fascinace zlem, proměna, kdy se člověk z dobrého stává zlým.

V *Černém světle* se postava svou vůlí k moci snaží překonat svůj pocit méněcennosti. Svým chováním chce získat nadvládu nad každým ve svém okolí a chce mít moc nad každou situací. Těmito počiny chce svět připodobnit ke své vnitřní nicotě a čtenáři své konání předává jakousi zповědí, sebereflexí. „*Historie rozvratu měšťácké obchodnické rodiny se zde snoubila s průhlednou symbolikou, jak podlá ničemnost dovede využívat všech úskoků ke svým cílům.*“²⁵ Román *Svědék* se odehrává v maloměstském prostředí, kde každá postava prožívá určitý vnitřní spor, který hlavní představitel vycítí a využije ve svůj prospěch. Živí se jako parazit na lidském neštěstí a bolesti, a proto rozdmýchává kdejaký spor a rozmišku, které pak eskalují do obrovských rozměrů. Tato Řezáčova první díla využívají *dušezpytné analýzy – buď slabošského a bezohledného sobce (Černé světlo), nebo zla, které působí jako d'ábelské pokušení (Svědék).*²⁶ Ani v jednom z románů se hlavní postavě nepodaří svůj zlotřilý plán dokončit. Následuje třetí román *Rozhraní*, který je psán jako svědecká výpověď. Zabývá se mravním zráním ústřední postavy, který už se nechová jako parazit, spíše spoluutváří cizí osudy.

V poválečné době byla psychologická próza, stejně jako v období okupace, jistým východiskem, jak publikovat oficiálně. Tento typ prózy byl jedním z mála druhů, ke kterým se mohli spisovatelé bezpečně uchýlit. Nicméně, doba psychologické próze příliš nepřála. V poválečné éře se postavy začaly přizpůsobovat ideologické představě, psychologická charakteristika „*by podle soudobých kulturně politických norem zamlžovala příslušnost postav do třídně protikladných táborů a rozmývala tak požadovanou nekompromisnost autorova stanoviska.*“²⁷ Tento odvrát ale neznamenal konec psychologické prózy, na základy z 1. poloviny 20. století navázali autoři v 50. letech pomalými kroky psychologizací vládnoucího budovatelského románu (např. *Občan Brych* od Jana Otčenáška a *Jdi za zeleným světlem* od Edvarda Valenty). Později v 60. letech došlo k psychologizaci společenského románu v zastoupení Milanem Kunderou a jeho *Žertem*, *Smrtnou nedělí* od Jaroslava Putíka nebo společensko-psychologickým románem od Ivana Klímy *Soudce z milosti*. V této linii bychom neměli opomenout tvorbu Ladislava Fukse, který do svých psychologických románů zakomponoval židovskou tematiku, stejně jako Arnošt Lustig.

²⁵ Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. Kladno: Academia, 1956, (5). s. 119

²⁶ Lehár, J. a kol.: Česká literatura od počátků k dnešku. Lidové noviny, Praha 1998, str. 694

²⁷ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. s. 558

2 Manipulace z pohledu psychologie

Termín manipulace představuje působení na psychiku, myšlení a chování jiné osoby, popřípadě na větší počet osob. Slovo pochází z latinských výrazů ruka a uchopit. Manipulátor tak činí ku svému prospěchu, a může tak konat vědomě či nevědomě za pomoci manipulačních technik. Podle *Psychologického slovníku* (1994) je manipulace „*termín užívaný v behaviorismu pro ovlivňování chování systémem posilování a vyhasínání reakcí za určitým cílem.*“²⁸ Aby byla zachována rovnost při kontaktu s ostatními, je nutné dodržovat tzv. férové chování, což označuje stav „*že všichni zúčastnění mají právo hájit své zájmy a přijímat stanoviska ostatních jen z vlastní vůle.*“²⁹ Pokud tedy jeden aktér z komunikační situace (manipulátor) vnucuje své názory druhým, aniž by jej dotyční chtěli dobrovolně akceptovat, nebo omezuje jejich právo na vlastní názor, jedná se o neférové jednání, tudíž o manipulaci. Tito manipulátoři jsou v mnoha případech spojováni s narcistickou poruchou osobnosti. Mají vysoké sebevědomí, přehnané pocity vlastní důležitosti a jedinečnosti, které také často zveličují. Jejich sebejistota je však pouze klam, při kritice se hroutí a cítí se zranění, mohou podléhat zlosti nebo depresi. Tato nátura je vede k přesvědčení, že mohou zneužívat druhé, „*tlačí na „zvláštní“ pravidla, která si „zaslouží“ díky své „jedinečnosti.*“³⁰

2.1 Osoba manipulátora

K tematice manipulace je dobré zmínit, co je základem takového patologického chování. Jednání manipulátora je důsledkem neadekvátního průběhu socializace. Je rozdíl, jestli se někdo manipulativně chová nevědomky, často si totiž člověk nemusí uvědomit, že se takovýmto způsobem chová. *Pokusem o manipulaci může být i snaha vyvolat soucit slzami, a to i v případě, že se manipulátor nerozpláče úmyslně.*³¹ Někteří tyto techniky využívají účelně jako prostředek k dosažení svých cílů a k ovládnutí druhých. Manipulace se zakládá na využití slabin druhých osob. Takto znevýhodněných bytostí manipulátor využívá, aby je přinutil udělat něco, co by dobrovolně a za normálních okolností nejspíše neudělali. Toto jednání je považováno za amorální. Výše zmíněné typy a manipulativní techniky se často

²⁸ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 301

²⁹ EDMÜLLER, Andreas a Thomas WILHELM. *27 manipulativních technik: jak účinně manipulovat a ještě účinněji se bránit*. Praha: Grada, 2010, s. 15

³⁰ PRAŠKO, Ján. *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál, 2003, s. 322

³¹ EDMÜLLER, Andreas a Thomas WILHELM. *27 manipulativních technik: jak účinně manipulovat a ještě účinněji se bránit*. Praha: Grada, 2010, s. 15

prolínají, v některých případech dochází k jakési spolupráci mezi těmito typy manipulátorů v jedné osobě. *Specifické rysy pro manipulátory je nedostatek sebejistoty, neadekvátní sebehodnocení, neochota nebo neschopnost přijmout odpovědnost za vlastní chování a jednání, nedostatečná psychosociální zralost osobnosti.*³² Je doporučováno využívat přiměřeného prosazování názorů a postojů, neboť říct, co je správné, není zcela možné. Každý má právo na vlastní názor a na jeho uplatňování v rámci mravních mezí. Je potřeba dodržovat otevřené vyjadřování, stejně tak přijímat názory ostatních, znát hodnotu věcí, lidí a jejich postojů, důležitá je i určitá míra empatie a sebedůvěry.

2.2 Typy manipulátorů

Existuje několik typů manipulátorů, založených na typických vzorcích manipulativních technik a způsobů prosazování vlastní vůle nad ostatními. Tato typologie se ne vždy shoduje, obecně ale ve většině nejznámějších a nejčastějších typů manipulátorů ano. Základem pro tuto typologii je rozdělení na 9 typů manipulátora americkým psychoterapeutem Everettem L. Shostromem v jeho knize *Man, the Manipulator: The Inner Journey from Manipulation to Actualization*. Tyto typy jsou *diktátor, chudáček, počítač, břečtan, drsňák, obětavec, poslední spravedlivý, táta/máma a mafián*. Jednotlivé typy mohou mít drobné odchylky z daného profilu a každý má svou techniku manipulace, kterou používá k ovládnutí druhých.

Takovýchto technik existuje kolem 30. Mezi nejčastější patří technika aktualizace, při které dochází k znovu vyvolávání nějaké osoby (manipulátora) v mysli druhého (oběť). Technika atraktivity, jak už napovídá její název, je založena na atraktivitě manipulátora, která působí důvěryhodně, a manipulátor pak lehce obelže svou oběť. Podobně funguje i technika charismatu. Technika autority je velmi častá a její oběť je v podstatě bezmocná, lapená pod vůlí manipulátora. Technika intrik je založena na obelhávání oběti tak, aby na to sama nepřišla. Časté jsou také technika lhaní, lichocení, soucitu nebo závislosti.

Manipulátoři hledají slabé stránky u svých obětí a využívají je proti nim. V Shostromově psychologické typologii se objevují různé druhy manipulátorů se specifickými rysy pro uplatňování vlastních záměrů a cílů. „*Normální jsme podle manipulantů jen tehdy, když se chováme podle norem, které oni určí jako závazné.*“³³ Potíž je,

³² ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, s. 217

³³ JÍLEK, Jan. *Lidé a manipulace*. Praha: Jana Krupičková, 2010. s. 9

že jednotlivé typy se mezi sebou mohou překrývat, kombinovat, tudíž je není vždy snadné rozeznat a identifikovat. Shostromova typologie s touto eventualitou počítá a nastiňuje pouze základní typy. Níže si některé z nich vysvětlíme blíže.

Prvním a nejčastějším typem je tzv. *sympatický manipulátor* nebo *výjimečná osobnost*. Tyto osoby nejsou žádnými stálými osobnostmi, jsou závislí na ostatních, na manipulaci s nimi, a nejsou schopni své zájmy a názory podávat přímo a rovně. Tento typ manipulátora si zakládá na své osobnosti, kterou je podpořeno jeho manipulativní chování, založené na sugesci. Tato jeho „nadřazená“ pozice je také pouze sugestivně podsouvána, není založena na realitě. Tento typ manipulátora patří k nejčastějším, je totiž mnohem těžší postavit se někomu, kdo je manipulovanému sympatický a chová se k němu zdvořile a mile. Protože jsou manipulátorovy názory a postoje podávány přívětivým způsobem, manipulovaný ho často z ničeho ani nepodezírá. Proniká snadno do kolektivu a prostor si přisvojuje pro sebe. Vše, co dělá, dělá účelně, pokud zahrnuje své okolí komplimenty, nemyslí je vážně.

K výše zmíněnému typu má velmi blízko typ *okouzlujícího manipulátora*. Rozdíl je nepatrný, tento typ si zakládá především na svém zevnějšku. Své postavení dokazuje majetkem – šperky, auty, atd. Všem kolem sebe lichotí, sám o sobě ale nedává jasné informace, a na otázky odpovídá pouze vyhýbavě a nejasně. Tím kolem sebe vytváří auru tajemnosti, která mu přidává na šarmu, kterým si pak podmaňuje své oběti. Ty jím pak bývají přímo fascinovány.

Dalším typem je tzv. *ochránce* nebo *spasitel*. Svě pravé úmysly skrývá pod ochranou a péčí o nějakého slabšího člověka. Tato ochrana není, čím se na první pohled zdá, a nejedná se o opravdovou ochranu. Tato technika je specifická manipulátorovou snahou každému sdělit, jak moc je nezištný a jak se stará. Manipulátor si vybírá příhodné lidi, u kterých mu tato ochrana vynesla benefity. Přestože je to mravně pokleslý člověk, touto manipulací ze sebe dělá člověka mravně na výši. Manipulovanému dá cokoliv, hraje si na altruistu, ale potom si nechce nechat nic odmítnout. „*A to i když nerad dělám to, co po mně manipulátor chce, nebo mě přinutí něco udělat, aniž by mě o to výslovně požádal*“.³⁴ Rád se obětuje pro jiné a využívá oběti, které mu neřeknou ne. Veškeré své oběti, kterými manipuloval, si velmi dobře pamatuje. Takovému typu manipulátora se říká i *altruistický manipulátor*.

K tomuto typu má velmi blízko typ *táta/máma*. Ten má za cíl chránit své blízké, nebo ty, co si pro své manipulativní jednání vyvolil. Chrání je před vlivy každodenního života, má o ně starost, snaží se jim pomáhat, stará se, ovšem ne vždy se svých blízkých

³⁴ NAZARE-AGA, Isabelle. *Nenechte sebou manipulovat: jak rozpoznat manipulaci a jak se jí ubránit*. Praha: Portál, 1999, s. 26

zeptá, zda si to tak přejí. Představuje se všem jako někdo, kdo ví, co je pro jeho blízké nejlepší, ale v žádném případě nepřipustí, že by neměl pravdu. Jako jiné typy manipulátorů vyvolává ve svých blízkých pocity viny. Vyznačuje se hyperprotektivními sklony. Nezáleží mu na názoru druhých, nemá zájem vést dialog. Název tohoto typu vychází z rodinných vztahů, protože právě tady se velmi často vyskytuje.

Existují i další typy manipulátorů, kteří postupují stejně jako již výše zmíněné typy, přesto se s jistými odchylkami liší. Takovým případem je například *vzdělaný manipulátor*, který oslňuje svými znalostmi v tématech s úzkou specifikací. Neradi na dotazy neznalých odpovídají, ponechávají je v nejistotě. Protože působí tak inteligentně, okolí se ho často neodvažuje zeptat. Takový manipulátor snadno pohrdá těmi, co neví, o čem mluví nebo mu nerozumí. Manipulátor se vyžívá v dlouhých přednáškách, informace jím řečené však nemusí být vždy přesné nebo správné. Přesto dává najevo, jak je manipulovaný hloupý a nevzdělaný a tím ho pokořuje. Manipulovaný ke vzdělanému manipulátorovi vzhlíží jako k vyšší inteligentní autoritě. „*Tento manipulátor manipuluje svým vzděláním, společenským statutem, věkem, zkušenostmi.*“³⁵

Jedním z typů, který precizně kalkuluje každý svůj krok, je typ *počtář*. Velice rychle a pohotově si dokáže spočítat, co je pro něj nejvýhodnější. Pokud je potřeba, zvolí drsnější taktiku přesvědčování, pokud situace vyhovuje spíše jemnějšímu zacházení, beze všeho ji použije. Co se mu nehodí, je ochoten zapomenout, nicméně pokud se naskytne něco, co by se mu mohli později hodit, pamatuje si to velmi dobře. Takových informací pak využívá ve svůj prospěch. Hraje sám za sebe a o zájmy druhých se nezajímá, jde si za svým cílem. Dobře se orientuje ve společenských nebo komunikačních situacích, rychle zhodnotí okolnosti a kalkuluje nejlepší východisko pro své zájmy. Dokonale ovládá své chování. Co se mu nehodí, z toho se vylže.

Následující typ je často spojován s ideologickou manipulací, jedná se totiž o manipulátora *diktátora*. Má prudké chování, často kritizuje okolí, pokud něco potřebuje, využije k úspěchu lichotky. Jeho povaha je autoritativní a agresivní a často vzbuzuje strach, přesto dosáhne všeho, čeho chce. Tento manipulátor si je jistý svou autoritou a svrchovanou pozicí. Neprojevuje city, protože ty v jeho snažení nemají místo a neprospívají mu. Věří, že se člověk musí ovládat. Sám bez souhlasu ostatních rozhodne, že jeho názory jsou svrchované všem. Vždy prosazuje své názory, má tendence dovolávat se tradic, odkazů zděděných starší generací. Jeho názor je jediný směřodátný a nemá zájem vést jakékoli diskuze nebo dialogy.

³⁵ POSPÍŠIL, Miroslav. *Slovní manipulace v komunikaci, jak vyzrát nad lží a chytráctvím, aneb, Jak rychle, vtipně a efektivně reagovat a vyhrát, jak bravurně zvládat těžké situace*. Plzeň: M. Pospíšil, 2008. s. 128

Kdyby udělal nějakou chybu, nepřizná to, a svůj názor zásadně nemění. Často události a situace ohýbá, jak se mu zlíbí, aby seděli jeho záměrům. Neustupuje ze svého stanoviska a k vydobytí svých cílů používá svou moc a sílu.

K výše zmíněnému typu má blízko typ *konfliktní manipulátor*. Ten prohlašuje, že konflikty nemá rád, přitom je nenápadně a chytře vyvolává a podporuje. „*Má radost, když se do konfliktu dostanou jiní lidé a vzájemně je proti sobě ještě popuzuje a štve.*“³⁶ Aby dosáhl svého, využívá pomluv a fám, rád blafuje a říká jenom polopravdy. Je si jist svou pozicí a nebojí se tak zasahovat do komunikace ostatních.

Název *mafíán* pro určitý typ manipulátora má jasný původ. *Mafíán* své oběti ochrání, udělá pro ně maximum, vezme je pod svá křídla, ale to pouze tehdy, když mu bude obět' sloužit, a bude dělat to, co chce on sám. Platí pro něj pravidlo – Kdo není se mnou, je proti mně. Rád zastrašuje okolí nebo odpůrce dokazováním své moci, většinou v podobě proklamací typu „já jsem někdo“, „víte, kdo já jsem“? Svě oběti vydírá svou přízní a z jeho úhlu pohledu oběti vlastní. Má blízko k typu *diktátora*. Pokud se mu někdo postaví, stává se jeho nepřítelem.

Další typ manipulátora tvoří protipól k výše uvedeným, řekněme dominantním manipulátorům, kteří se cítili jako někdo „lepší“ než ostatní, byli něčím „výjimeční“. Tento typ ale ze sebe dělá *chudáka*, který potřebuje pomoci. „*Různé vzorce chování však stále obsahují společný prvek: vyvolávání podpory (či „uhýbání“) u jiných lidí citovým a morálním vydíráním.*“³⁷ Dává o své těžké životní situaci vědět lidem kolem v různých náznacích, aby nenápadně pochopili a byli nuceni si sami odvodit, v jaké svízelné situaci se nachází. Často využívá intimní zpovědi, aby informace o sobě předal, vypovídává se ze svých problémů. Lidé kolem ho těžko akceptují, čehož manipulátor využívá, přestože pravý důvod této nesympatie neřekne. Využívá lži a polopravd k získání lidí na svou stranu, ti nemají všechny informace a dají se tak snadno zmanipulovat a převést na manipulátorovu stranu. Okolí s ním nechce navazovat hlubší vztahy, což manipulátorovi vyhovuje, bývá totiž emočně zakrnělý a vyhledává pouze vztahy pro sebe výhodné. Nejde mu o vzájemný respekt, pouze o respekt druhých k němu samému a tolerování jeho osobních tužeb. Tvrdí, jak rád by s něčím pomohl, ale kvůli svému handicapu nemůže. Zdůrazňuje svou bezmoc a dává tím najevo, že jeho pocity méněcennosti jsou oprávněné. Úkolům, které mu nejsou po chuti, se vyhne, nebo dělá, že na ně zapomněl. Vyvolává ve svých obětech pocit nutnosti pomoci.

³⁶ POSPÍŠIL, Miroslav. *Slovní manipulace v komunikaci, jak vyzrát nad lží a chytráctvím, aneb, Jak rychle, vtipně a efektivně reagovat a vyhrát, jak bravurně zvládat těžké situace*. Plzeň: M. Pospíšil, 2008. s. 128

³⁷ ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, s. 216

K výše zmíněnému typu má blízko typ *břečťan*. Tento typ manipulátora parazituje na lidech ve svém okolí. Podobně jako typ *chudáčka*, předstírá závislost na ostatních a vysává z nich energii. Jeho cílem je být pod záštitou někoho silnějšího, aby se o něj staral, a on na něm mohl parazitovat. Tento typ velmi často zdůrazňuje, jak je nemocný, jaký má těžký osud, má sklony k hypochondrii. Jeho manipulativní technika je vyvolat v lidech ve svém okolí pocit, že se bez nich neobejde a jsou za něj zodpovědní. Je často vlezlý, hledá oporu a vynucuje si ji u svých blízkých.

2.3 Oběť manipulátorů

Oběť se vyznačuje nevědomostí, že je s ní manipulováno. Je potřeba, aby oběť prozřela a dokázala se dostat ze spárů manipulátora. Problém je, že nelze sepsat úplně všechny druhy manipulativních technik, kvůli jejich šíři a vynalézavosti manipulátorů, a proto nelze ke každému typu manipulace najít protipatření. Dalším problémem je, že nikdy nevíme, co vlastně manipulátor svým chováním sleduje, jaký přesně je jeho konečný cíl. Oběť musí přizpůsobit své reakce na danou situaci a chování. Tím se může dostat z bludného kruhu manipulace. Oběť by měla „*identifikovat manipulační techniku a příslušnou obranu proti ní, rozpoznat manipulátorovu strategii a provést férová protipatření.*“³⁸ Je důležité, aby oběť rozpoznala tuto strategii včas, dřív než manipulativní chování zanechá hlubší až nevratné stopy.

Problémem vyvstávajícím u osob, které jsou pod vlivem manipulace, je jejich zdravotní stav. Život manipulovaných je často provázen strachem, úzkostí, smutkem, ale i agresivitou. Čím déle je manipulovaný pod vlivem manipulátora, tím více se jeho psychický a zdravotní stav zhoršuje. Negativní pocity se po čase mohou začít promítat i do fyzického zdraví. „*Organické důsledky záporných emocí se objevují stále častěji: bolesti hlavy, migrény, zažívací potíže, pocit tíže v žaludku, „knedlík“ v krku, svalové napětí, nechutenství nebo naopak chorobná chuť k jídlu. Rostoucí úzkost vyvolává poruchy spánku.*“³⁹ Nejčastěji jsou tyto symptomy spojeny se stresem, který vyvolává chování manipulátora. Zdravá míra stresu člověku nemusí nijak škodit, ve vyšší míře ovšem může mít dalekosáhlé následky. Při stresu tělo vylučuje větší množství hormonů ovlivňujících fungování orgánů, které se při intenzivním prožívání stresu poškozují. Může dojít k různým

³⁸ EDMÜLLER, Andreas a Thomas WILHELM. *Nenechte sebou manipulovat!: jak rozpoznat manipulaci a prosadit svou vůli*. Praha: Grada, c2003. Poradce pro praxi. s. 17

³⁹ NAZARE-AGA, Isabelle. *Nenechte sebou manipulovat: jak rozpoznat manipulaci a jak se jí ubránit*. Praha: Portál, 1999, s. 60

vnitřním potíží, ať už gynekologického, zažívacího, svalového nebo kardiovaskulárního rázu. Ty se mohou kontinuálně zhoršovat a dojít až k nevratným škodám.

Změny se mohou týkat i chování manipulované oběti. Z klidné osoby se může stát agresivní nebo úplně utlumený člověk, změna je ale vždy značně patrná. Situace se na oběti podepisuje i v pracovních výkonech. Dochází k výpadkům paměti, nejistotě a nerozhodnosti při rozhodování, oběť může být roztěkaná nebo může být zpomalená, a to jak při fyzických, tak i psychických a komunikačních úkonech. Oběť se pro něco těžko nadchne, vytrácí se celkově chuť do života. Toto celkové zhoršování nejčastěji ústí do depresí. Pokud se situace vyhrotila na nejvyšší míru, může dojít i k sebedestruktivnímu chování nebo až k sebevraždě. Osoby, které jsou vystaveny manipulativnímu jednání, jsou oslabené celkově (fyzicky, psychicky, emocionálně, sociálně) a jejich stav se promítá do všech sfér života – společenského, rodinného, profesního i osobního.

Na míře manipulace závisí i následná pomoc. Pokud oběť podléhá manipulativnímu jednání příliš dlouho, bude pravděpodobně nutná psychologická nebo psychiatrická pomoc, záleží na způsobené škodě. Složitý pro oběti může být i opětovný vstup do společnosti, se kterou již přerušili kontakt v závislosti na manipulativním jednání, jež na ně mělo vliv i v sociální sféře. Poté bývá pro oběti těžké navázat ztracený kontakt s ostatními lidmi. Vedle pomoci psychologické, je potřeba stabilizovat i zdraví fyzické, které může být pod vlivem manipulátora natolik narušené, že bude potřeba vyhledat odbornou pomoc lékaře. Důležité je vyhledat pomoc včas, dokud je šance pomoci oběti vrátit se zpět do běžného života bez následků způsobených manipulativním jednáním.

3 Interpretace a analýza motivu manipulace ve vybraných dílech české literatury 1. poloviny 20. století

Psychologická próza zažívala především ve 30. letech 20. století velký rozkvět, tzv. Zlatý věk, který skýtá mnoho možností k analýze. Po první světové válce se společnost zregenerovala a prosperovala. V závislosti na historickém kontextu došlo za 2. světové války k obratu a situace začala vyvolávat v lidech a ve společnosti tíseň, kterou probouzelo politické vedení a hrozící válka. To se pak neodmyslitelně promítlo i do umění. Toto období se v literatuře zabývá otázkami o lidské existenci a hledáním základních etických hodnot. Mnozí autoři se tak zaměřili na odvrácenou stranu lidské mysli, kterou pak promítali do svých postav. Ty díky tomu svým vlastním výjimečným způsobem ovlivnili celý příběh, ve kterém figurovali, a svému prostředí a okolí v něm dominovali. Některé z těchto postav se vyznačují manipulativním jednáním, které jim sloužilo jako prostředek k dosažení životních cílů, ať už byly jakékoli. Po etické stránce jsou tyto postavy zavrženíhodné, jejich manipulativní povaha je však pro dílo zásadní, stejně tak jako pro celkový čtenářský dojem.

Pro hlavní analýzu byly vybrány postavy od Jarmily Glazarové, Jaroslava Havlíčka a Václava Řezáče. Jmenovitě se jedná o Kláru z *Vlčí jámy*, Juru Podešvu a Rozínu z *Adventu*, Petra Švajcara z *Neviditelného*, Emanuela Kvise z knihy *Svědék* a Karla z *Černého světla*. Tyto postavy byly vybrány na základě jejich zvrácených povah. Manipulují svým okolím, aby dosáhli svých zájmů a cílů. Autoři těchto děl spadají mezi nejlepší léta psychologické prózy v 1. polovině 20. století. Svými díly položili základy pro nadcházející generace a jejich postavy vzbuzují zájem i v nynějších dobách. Samotné téma manipulace bylo nejspíše vyvoláno společensko-historickým kontextem, kdy se takový přístup k psaní přímo nabízel. Politická situace totiž dokazovala, jak se lidé mění, je-li jim do rukou vložena moc.

3.1 Manipulátor v díle Jarmily Glazarové

Vlčí jáma je částečně inspirována autorčiným životem. Glazarová vyrůstala v Malé Skále, kde „*se od základů formovalo smyslové vnímání světa, vztah k přírodě, citové vztahy k lidem, rodinné především, první morální principy budoucí spisovatelky.*“⁴⁰ Během 1. světové války ztratila oba rodiče a musela se starat o mladší sestru. Přestěhovaly se na Slezsko, kde se provdala za staršího doktora Josefa Podivínského. Po manželově smrti

⁴⁰ BURIÁNEK, František. *Jarmila Glazarová*. Praha: Československý spisovatel, 1979. Portréty spisovatelů. s. 8

(zemřel na kardiovaskulární onemocnění) se přestěhovala do Prahy. V autorčiných knihách můžeme pozorovat mnohé autobiografické prvky. Ve *Vlčí jámě* je hlavní postavou mladá dívka Jana, která je sirotkem. Její drahý otčím zemře na problémy se srdcem, stejně jako Jarmilin manžel i její otec. Nakonec hlavní hrdinka najde spřízněnou duši v podobě staršího doktora, stejně jako Jarmila.

Děj knihy se odehrává po 1. světové válce, kdy se Jana stane schovankou v domě venkovského starosty Roberta a jeho stárnoucí despotické ženy Kláry. Hlavním tématem je nerovné manželství ženy s mužem, kterého si v podstatě koupila. Do toho vstupuje Jana, která tento formální vztah rozvrátí definitivně. Do Roberta se zamiluje stejně jako on do ní, avšak jejich vztahu není přáno. Jana se často ocitá v domě sama s tetou Klárou, která ji svým chováním v podstatě dusí, a Jana z tohoto sevření nemá úniku. Robert, pokud je zrovna doma, je Klárou zaháněn do kouta už celá léta. Její manipulativní chování ho stojí důstojnost, sebevědomí, a nakonec i život. Klára, která si své uzurpátorské chování neuvědomuje, nakonec umírá také. Ve své zaslepenosti k sobě samé si nevšimla, jak moc ničí život sobě i ostatním. Jediný, kdo se z jejich spáru dokáže vymanit, je Jana. Díky své propracovanosti na psychologické a mezilidské rovině, je tento román označován jako psychologický román. Dochází zde k tragickým konfliktům a dramatismu mezilidských vztahů. Dění v knize je založeno na pokřivenosti charakterů a jejich lpění na falešných hodnotách. V knize se autorka pečlivě věnuje okolní přírodě, která je velmi barvitě popsána. Popis se věnuje i životu na malém městě a maloměstské mentalitě.

Postava Kláry je jedním z hlavních postav *Vlčí jámy*. Představuje paní domu, ve kterém vládne a všechno musí být podle jejích rozkazů. Je to obtloustlá postarší paní, starší než její manžel, působí energicky a upovídáně. Zprvu se zdá, že vytváří pro Janu bezpečný domov, po čase je však jasné, že je to pouhá iluze. Klára si poslušnost, věrnost a vděčnost vynucuje manipulativním chováním. Často využívá techniku aktualizace, což znamená, že si k sobě někoho připoutá a drží ho tak pod krkem, blízko u sebe.

Přiřadit ke Kláře pouze jeden profil manipulátora nelze. Její postava je dobrým příkladem kombinace různých typů manipulátorů, kdy se jednotlivé techniky a rysy prolínají. Přesto je zde jeden typ, který v jejím chování dominuje – *mafíán*.

Klára je vdaná za mladšího muže, ačkoli se jednalo už o její třetí svatbu. S Robertem se vzali, když byla zralou ženou kolem čtyřiceti let a on byl mladý a nerozvázný. Klára byla bohatá a Roberta si v podstatě koupila. Svůj blahobyť dávala vždy ráda najevo v podobě oblečení, které působilo rádoby honosně, ne však vkusně. Robert si je vědom, že majetek, který má, získal díky Kláře. „... *stojí teď na prahu svého patricijského domu. Nebylo to proto,*

nebyl to dům, ani bohatství, které se za ním tyčí jako ochranná hradba. To přišlo už jen jako náhodný dodatek za osvobozujícím dobrodružstvím smyslů, za prasklým kruhem, který k jeho noze poutal kouli galejníka, zoufalství méněcennosti, osamělosti a trýzeň vyvržence.“⁴¹ Má majetkovou moc, která nad Robertem visí jako černý mrak. Klára mu tím zajišťuje pohodlí, peníze a dům, kterými si ho koupila. Robert má ke všemu vadu řeči, za kterou se stydí a sráží mu sebevědomí. Klára to jako zkušená žena chápe a má pro to pochopení, což učaruje Robertovi, který se po dlouhé době v něčí přítomnosti cítí dobře a nebojí se mluvit. Sám byl chudý, a tak se nechal zlákat k svatbě. „V této záležitosti nemá mozek naprosto co mluvit. Jen mládí, nezkušené a dychtící, jen smysly, které procitají a kterým se sladce a vábně vychází vstříc... Vdovo čtyřicátnice, ty ovšem dobře víš co děláš...“⁴² Tím potvrzuje svou techniku *mafiána*, oběti si k sobě přiváže něčím, čím má nad nimi moc, a oni jí musí být vděční a projevovat bezpodmínečnou poslušnost.

Svou lásku dává Klára najevo velmi specificky – majetnickou láskou. Dokazuje to, jak si lidi kolem sebe potřebuje na sebe navázat majetkem, něčím, čím by je mohla ovládat. Potřebuje je vlastnit. Svou moc dává najevo i oslovováním – „tajtrlíček“ nebo „Robertek“. Zde se jedná o manipulativní techniku asociace, s tímto oslovením je pro každého Klářino nadřazené postavení v jejich vztahu evidentní, stejně jako její chorobná láska k Robertovi. Tomu je tak neustále připomínána Klářina nadřazenost a převaha. „To všechno k tomu člověku nepatří, je to směšné a trapné a neslučitelné s jeho osobností. A přece v tom neodlučitelně vězí. Je to jako jeho kůže a srst, kterou nemůže svléci.“⁴³ Robert jakožto uznávaná osobnost ve městě je tímto oslovováním ponižován a k jeho moudré a střízlivé povaze se nehodí, naopak jej spíše zesměšňuje. „Její necitlivá a rovněž majetnická láska k mnohem mladšímu, krásnému, společensky významnému a ušlechtilému manželovi je obludnou deformací tohoto lidského citu, je negací lásky. Nejen neoblažuje druhého, ale obtěžuje ho, trýzní ho, omezuje ho, sráží ho, spoutává pedanterií vnucených zvyků.“⁴⁴ Zprvu mladému muži manželství přineslo potěchu, časem ho ale začalo dusit a táhnout ke dnu.

V podobné situaci jako Robert se ocitá i Jana. Ta přichází do domu jako sirotek, opuštěná ale šťastná, že se o ni někdo bude zajímat, opatrovat ji a milovat. V této pozici je

⁴¹ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. 11. vyd., V SNKLU 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1962. s. 150

⁴² GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. 11. vyd., V SNKLU 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1962. s. 139

⁴³ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. 11. vyd., V SNKLU 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1962. s. 110

⁴⁴ BURIÁNEK, František. *Jarmila Glazarová*. Praha: Československý spisovatel, 1979. Portréty spisovatelů. s. 59

záhy chycena jako v pasti, neboť Klára využívá své pozice matky, kterou má Jana milovat a uctívat. Za normálních okolností by to bylo v pořádku, Klára si to však vynucuje manipulativními technikami, před kterými Jana nemá úniku. Pokud je Robert mimo dům nebo mimo město, Jana musí hrát Klářinu přítelkyni, protože ostatní lidi si od sebe teta odehнала. Zprvu to Janě nevadí, později jí však dojde, do jaké pasti ji Klára zahrála. „Především postava tety Kláry rychle ztrácí zdání blahovolenosti, soucitnosti; rychle nabývá rysů domácího tyrana, který všechny a tvrdě komanduje, který všechno měří a posuzuje svým sobectvím.“⁴⁵ Klára ji svou mocí například přinutí chodit po skončení mše v kostele po náměstí, aby všichni viděli, jakou má spřízněnou duši. Celou tu dobu Klára každého z města pomlouvá a Janě tak dokazuje, že ona je svrchovanou mocí a všichni, kdo jsou proti ní, nejsou dost dobří. „Je zlá ke svým služkám, ke svému okolí, k celému městečku, jemuž okázale ukazuje své majetnické postavení, své manželské štěstí, své nepřátelské povýšenectví, své potěšení ze závidění druhých.“⁴⁶ Tím se chová jako *mafíán*, který kohokoli, kdo je proti jeho osobě, považuje za nepřítele. Zároveň se chová jako typ *poslední spravedlivý*, který ostatní kritizuje, a nikdo pro něj není dostatečně dobrý, jen manipulátor je dokonalý. Využíváním své moci jako *mafíána* si Klára vynucuje autoritu. Tím se dostáváme k technice autority, kterou Klára často aplikuje na své poddané, ale i na svou rodinu.

Ke konci knihy, kdy je Klára nemocná, využívá svou moc *mafíána* v kombinaci s typem manipulátora *břečtan*. Svou svrchovanou mocí nutí Janu i své poddané, které v domě pracují, aby s ní do noci hrály karty. Ona se totiž urputně brání spánku, ve kterém by se její stav mohl zhoršit a mohla by tak zemřít. Poddané a Jana ji musí poslechnout, protože je to jejich paní, chlebodárci a v Janině případě i matka. Všechny jsou její oběti, a to se podepisuje na jejich zdravotním i psychickém stavu. Jana je mimo karty nucena číst do noci nahlas knihy, bez ohledu na dívčín stav a únavu, protože přední je Klářino zdraví a úzkost.

Klára se smrti bojí stejnou měrou jako bolesti. Když Janu bolí zub, pošle ji raději pryč z domu, ne ale k doktorovi, protože těm se Klára zásadně vyhýbá, a tak musí i všichni ostatní. „Netvař se mučednický, Jano, měj ke mně trochu ohledu! Bolest mi jde na nervy a rozčiluje mne. Nač toho potřebuji. Ještě mi z tebe bude špatně!“⁴⁷ Nejhorší Klářinu nelibost k nemocem odnese Robert, který na následky zanedbání péče zemře. „Jenom ne Klářinu úzkost o vlastní pohodu, jenom ne její povyk a rozrušení ze strachu o vlastní klid, jenom ne její zběsilý strach

⁴⁵ BURIÁNEK, František. *Jarmila Glazarová*. Praha: Československý spisovatel, 1979. Portréty spisovatelů. s. 59

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. 11. vyd., V SNKLU 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1962. s. 96

ze smrti.“⁴⁸ Raději nemoc srdce přechodil, než aby zneklidnil manželku a musel pak trpět její úzkostí. Klára svým manipulativním jednáním nakonec utrápí sebe, Roberta a málem i Janu. Nutno říci že Klára je sice manipulátor, ale v jejím případě nejde o vědomou manipulaci. Je zkrátka příliš sobecká, než aby jí zbyl prostor na potřeby druhých, a tak si své okolí utváří k obrazu svému.

Po *Vlčí jámě* vydala autorka román *Advent*, který je označován za vrchol její tvorby. Hlavní postavou knihy je Františka, které se narodí nemanželský syn Metod. Jeho otec zemřel náhle a Františka na jeho výchovu zůstala sama. „*Bere na sebe s pocitem viny, navozeným vládnoucími předsudky společenskými a morálními, úděl bezprávného ponižovaného ubožáka, který musí rezignovat na všechno, na svůj život, který má s pokorou přijímat všechny ústrky, všechny urážky.*“⁴⁹ Metod je uvnitř dobrý člověk, jinak je ale spíše divoký a Františce se výchova vymyká z rukou. Chlapec často utíká z domu a nemá ve škole dobrý prospěch. Františku si začne namlouvat bohatý vdovec Jura Podešva, který jí slibuje možné i nemožné, hlavně ať si ho Františka vezme. Ta nakonec svolí, ani ne tak kvůli sobě, ale spíše kvůli synovi, který by tak měl mužský vzor pro život a ve výchově i mužskou ruku. Františka s Metodem však v novém domově zažívají jen samá trápení. Z Jury se vyklubal chamtivý muž, který má Františku jako otroka, využívá ji, „*nepřiznává jí ani postavení pravoplatné manželky, nerespektuje ani její ženský a mateřský cit, neoceňuje ani její pracovní svědomitost a její vůli být dobrou ženou i dobrou hospodyní.*“⁵⁰ Sám má milenku, která s nimi tráví v podstatě všechnen čas. Metod utíká opět z domu, je nucen stranit se svým vrstevníkům a ti mu chybí. S matkou jsou terčem nadávek a posměšků, které se čím dál více stupňují. Z Františky se stává unavená a zlomená žena, která nemá sílu bránit se příkoří, které ji se synem potkalo. Až na konci příběhu jí dojde, že měla hlavně bránit Metoda před Jurou a Rozínou, a že toto manželství víc bere, než dává. Nakonec se Františka pro záchranu sebe, ale především Metoda, rozhodne vzbouřit takovému jednání, podpálí statek, a tak je oba osvobodí. „*Nezáměrně zabíjí své trýznitele, nemyslí na nic jiného než na svého zachráněného synka.*“⁵¹ Vesničané je z ničeho nepodezírají a Františka s Metodem tak mohou začít nový život.

⁴⁸ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. 11. vyd., V SNKLU 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1962. s. 194

⁴⁹ BURIÁNEK, František. *Jarmila Glazarová*. Praha: Československý spisovatel, 1979. Portréty spisovatelů. s. 71

⁵⁰ Tamtéž

⁵¹ BURIÁNEK, František. *Jarmila Glazarová*. Praha: Československý spisovatel, 1979. Portréty spisovatelů. s. 72

Mezi hlavní postavy *Adventu* patří Jura Podešva. Jura není prvoplánově zlá postava. Jeho největší vadou je, že je slaboch a pokrytec. Františku si vzal, protože se mu zalíbila jako mladá žena, a potřeboval někoho, kdo by se mu staral o statek. Nevadilo mu, že má Františka syna, ale po čase mu začal překážet. Byl už příliš starý, než aby měl na dítě trpělivost.

Jura není úplně typickým manipulátorem. Rozhodně není vědomým typem manipulátora, který by někoho zpracovával k obrazu svému. Nicméně Františku dohnal k svatbě s vidinou vlastního zisku. Zapůsobil na ni jako *sympatický manipulátor*, vetřel se jí do přízně a sliboval jí, jak se u něj bude mít dobře. Ze začátku se k ní choval hezky, stejně jako k Metodovi. Tím si jí získal na svou stranu, působil mile a přívětivě, Františka v něm viděla „*podobu starého hodného Boha z biblické dějepavy*.“⁵² Jura ze sebe svým chováním udělal někoho výjimečného, kdo se o Františku dokáže postarat, a ona ho pod vlivem jeho manipulace takto přijala a myslela na něj, jako na někoho skvělého. Přesto ze začátku měla jisté podezření, Jura jí připomínal d'ábla, co našeptává Kristu špatnosti a tvrdí, že mu bude sloužit, když udělá, co po něm chce. Stejně tak se cítila Františka. Jura její podezření však rozptýlil lichotkami a svým šarmem, využíval na ni tedy typické techniky *sympatického manipulátora*.

Nakonec se z Jury vyklubal slaboch, který nedokázal bránit Františku a Metoda před Rozíninou zlobou. „*...Rozína, ruce na klíně před sebou, a pitvoříc se a změnivši hlas, zanaříká: „Och, Bože, člověku sa už odnechce žít – takové ruky! Povstane a přehánějíc napodobí Františčinu chůzi a pohyby. Jura sedí podepřen lokty o stůl, dívá se, dívá, a nic neříká.*“⁵³ Ukázal se přesně takový, jaký je – slabý starý pán, kterému se už do řešení jakýchkoliv problémů nechce. Navíc je sám pokrytec, tvrdí, jak je dobrý člověk a křesťan, ale z ženy si udělal otroka. „*Boha máš plnú hubu, ty křesťane, ale jak děláš se ženú...*“⁵⁴ Nevlastního syna chtěl vychovat ke křesťanství a udělat z něj křesťana jako je on sám. Přitom se ale podle křesťanských zásad nechoval a ani náboženské akty nepraktikoval tak, jak by se správně mělo např. modlení, chození do kostela apod. Nejméně křesťanskou nauku následoval při zacházení se svou ženou s nevlastním synem.

Svým vystupováním *sympatického manipulátora* ovládl i ostatní lidi v okolí. Františčina matka věřila, že se s ním bude mít Františka dobře, protože je to bohatý a dobrý sedlák. Tomu věřili i lidé kolem, a proto se jim nechtělo věřit, že by se snad Františka měla s Jurou špatně, a taky nechápali, proč Metod utíká z domu pryč. Rozína jako Jurova milenka

⁵² GLAZAROVÁ, Jarmila. *Advent*. 6. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 56

⁵³ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Advent*. 6. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 125

⁵⁴ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Advent*. 6. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 132

bylo to poslední, čím manžel Františku zlomil. Na Františce se velmi podepsalo Jurovo manipulativní chování, zeslábla a z mladé a čilé ženy se stala unavená a zlomená paní.

Rozína patří mezi jednu z důležitých postav *Adventu* a vyznačuje se určitým manipulativním chováním. Je to zlá postava, která sleduje jen své zájmy a ráda trápí Františku a Metoda. Důvod, proč si takové chování může dovolit, je jasný – má nad Jurou nezpochybnitelnou moc. Tím pádem vykazuje manipulativní chování typu *mafíán*. Jura jí dluží za práci, a tak si Rozína dovoluje, co by jiná služebná nemohla, a chová se, jak se jí zlíbí. Předtím, než se na stavení přistěhovala Františka, vládla zde po 12 let jako ve svém království a Jura jí tak nemůže nic vytknout. Zdá se ale, že se mu ani nechce ji nějak napomínat a je spokojený se stavem věcí, tak jak jsou. Ze začátku tak Františku a Metoda chce bránit, protože opravdu měl v úmyslu utvořit jim dobrý domov, časem se to však změní, a Rozína si tak může na statku kralovat, jak se jí zachce. To, že je Jurovou milenkou už jenom završí její svrchovanou pozici na statku. „*Rozína už se chichotá do hrsti dva dni, Bůh sám ví čemu, a Františce padá všechno z rukou. Ten smích jí odnímá všechnu sílu, plní ji strachem, nelze jej snášet. „Chichichí, ti chlapi, ti chlapi, musím sa smít!... Věrnost před oltářem přisahajú a za pár dní, chichí!*“⁵⁵ Rozína Františku v průběhu knihy neustále psychicky týrá.

Rozína nemá nijak zvlášť prokreslenou osobnost, zastupuje v příběhu viníka zla, které se v něm děje. Nevíme o ní nic bližšího, jenom jak vypadá, a že byla od mala neoblíbená a nenáviděná, což jí zůstalo až do dospělosti. Jako zlo ji především vnímá Františka, která si ji asociuje s každou špatností, která se jí na statku stala. Rozínu tak čtenář vidí jenom skrz Františčin pohled, tudíž vidíme jenom to špatné, co udělala. Nejspíše bylo záměrem autorky, aby se postava Rozíny projektovala do Františčina pohledu, a tak jsme si mohli jasně utvořit obrázek o její zlé povaze. Když pak přijde Rozínin konec, čtenář k ní nepociťuje lítost, protože se v knize neprojevila nijak sympaticky. Nemůžeme ji ani litovat kvůli případnému trudnému osudu, kvůli kterému by měla tak pokřivený charakter, protože o její minulosti v podstatě nic nevíme.

3.2 Manipulátor v díle Jaroslava Havlíčka

Neviditelný z roku 1937 je považován za Havlíčkův umělecky nejdokonalejší román. Podává v něm studii šílenství, které se projevuje sebeklamem neviditelnosti. Hlavním hrdinou a zároveň i vypravěčem je inženýr Petr Švajcar, který bez jakýchkoliv příkras studuje vlastní

⁵⁵ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Advent*. 6. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 110

nitro. „*Jde o bezprostřední popisy vlastní povahy. V nich převládá chladná reflexe vlastního cynismu, přetvářky a manipulace s druhými.*“⁵⁶ Petr sleduje jen svoje vlastní zájmy, a aby se měl v životě co nejlíp. Po důkladném promyšlení a skvostné manipulaci se mu povede přiznání z chudých poměrů do továrnické rodiny. Dostane tak místo v továrně, prestižní postavení a majetek s tím spojený, což byl jeho životní cíl. Petr chladně kalkuluje každý svůj krok, aby zapadl do jeho plánů k dosažení cílů. Sleduje jen svou kariéru a tvrdě pracuje v továrně, aby ji zvelebil k obrazu svému, do doby než mu ji tchán předá. Nakonec jeho žena Soňa otěhotní a narodí se jim syn. Nicméně tato zdánlivá idylka je provázána patologickými jevy v rodině Hajnů. Domu vládne blázen, který je přesvědčen, že ho nikdo nevidí. Rodina se jeho představě poddává, a pokud je neviditelný v místnosti, chovají se, jako by byl opravdu neviditelný. Do tohoto cirkusu se připlete Petr, který ať kalkuluje, jak chce, zhouba rodu si ho také najde. Z velké části je strůjcem zla v příběhu, má určitý podíl na smrti své ženy, která se také zbláznila. Poté, co s Petrovým přičiněním spáchá sebevraždu, zůstane Petr sám se služkou Katy, která se stane jeho milenkou. Syn po čase onemocní a důsledkem jeho nemoci je duševní zaostalost. Po smrti majitele továrny se dozví, že ji má zdědit jeho postižený syn. Všechno, o co se Petr snažil, přijde vniveč. Přestane pracovat a o cokoli se zajímat, protože věří, že ho osud dostihl a nepřeje mu. Kniha je svázána s životem Jaroslava Havlíčka, můžeme v ní nalézt hned několik autobiografických shod.

Autor na Petrovi pozoruje cestu od provinění až k následnému trestu. Na postavu aplikuje rozporuplné motivy a protiklady. Rozpor nastává i v pohledu vypravěče na sebe samého, jeho interpretace je v rozporu s objektivním hodnocením. V průběhu se atmosféra stává temnější, její rozklad narůstá. *Neviditelný* bývá označován jako „černý román“, což vychází z jeho temné podstaty. Román zobrazuje psychopatologické rysy rodiny, má také sociální podtext v podobě výměny starší generace humánních kapitalistů za mladší a dravější generaci podnikatelů. „*Hajn, představitel starší generace kapitalistů – ještě „solidních“ a „humánních“, je vystřídán Švajcarem, představitelem další, mladší podnikatelské vrstvy, bezohledným – jak to odpovídá tomuto společenskému typu – asociálem.*“⁵⁷

Petr Švajcar sám sebe označuje jako dobrého znalce lidských duší, dokáže vycítit jejich slabé stránky. Ve čtení v lidech je „*posměšně ironický, s úžasnou otevřeností a bez sentimentality strhává masku ze svého nitra i z tváří všech ostatních herců tohoto krutého*

⁵⁶ FULKA, Josef a Jaroslav NOVOTNÝ. *Fascinace neviditelností: Studie k interpretační rozmanitosti díla Jaroslava Havlíčka*. Praha: Togga, 2009. s. 16

⁵⁷ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973. Monografie (Československý spisovatel). s. 131

dramatu.“⁵⁸ Pokud argumentuje s druhými, používá střízlivý a krutý rozum. Emoce v něm převládají, jen pokud se mu přemlouvání a manipulování nedaří. Neúspěch chápe jako urážku od ostatních. Sám o sobě je to sobec, který za vším vidí jenom sebe a své blaho. I syna miluje sobeckou láskou, protože je to jeho část, skrz kterou bude jeho já pokračovat dál. Rodinu sice chce, ale ženu chápe jenom jako prostředek k ní. Své chování čtenáři ospravedlňuje svým nešťastným původem. Pochází z chudé a velké rodiny, kde nikdo neměl dostatek místa, a Petr jimi pohrdal. Musel se drát o své místo na světě a tak, když se od nich odpoutal a začal studovat, ztratil s nimi veškerý kontakt. Proto ve svém životě, ve škole i v práci vždy tvrdě pracoval, aby se od této spodiny dostal nahoru a nikdy nespadol zpátky. Tady můžeme pozorovat Havlíčkův sklon k naturalismu, predestinaci a psychopatologickým jevům. „Hlavně tento jakýsi režijní maximalismus v zobrazení psychopatologických typů odcházející společnosti způsobil, že tehdejší kritika pasovala tvůrce „Neviditelného“ na „strážce odkazu“ K. M. Čapka-Choda.“⁵⁹ Petr vše bere velmi vážně a nikdy se jenom tak sám od sebe nezasměje. Úsměv používá jako způsob manipulace, když jím chce někoho okouzlit, a tím dosáhnout svého. „Podobnou léčkou je úsměv. Můj, nebyl-li právě výrazem ironie, činil dojem zdráhavosti jako u ostýchavého děvčete.“⁶⁰ Využívá techniku atraktivity v kombinaci s technikou charismatu, díky čemuž si dokáže lidi naklonit a oklamávat je.

Petr je kombinací několika typů manipulátora. V první řadě je to *sympatický manipulátor*. Je to vysoký, mladý, vzdělaný a pohledný muž. Lidé jeho krásu často označovali jako aristokratickou. „Nelze spočítati, kolik lidí mi v životě naznačilo, že vypadám aristokraticky. Nic mi nebylo nikdy více k smíchu. Je-li tomu opravdu tak, pak nutno říci, že v mém případě spáchala příroda jeden ze svých nejpovedenějších šprýmů.“⁶¹ Skvěle ovládá své chování a city, takže dokáže skrýt své pravé pocity, a přijde tak všem sympatický a milý. S každým je schopen vlídně komunikovat, přestože často neříká to, co si doopravdy myslí. Hovor začíná vždy za účelem svého osobního zisku. Snadno vysleduje slabiny lidí kolem a pak je využije proti nim.

Jeho budoucí ženu Soňu, která je „*viděná spektrem analýzy svého milence a manžela*“⁶², čtenář zná pouze Petrovým okem, skrz jeho úsudek a názory. Petr s ní strávil jeden večer tím, že ji pozoroval a analyzoval. Vysledoval tak její povahu a charakter

⁵⁸ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973. Monografie (Československý spisovatel). s. 129

⁵⁹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973. Monografie (Československý spisovatel). s. 130

⁶⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. 3. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 23

⁶¹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. 3. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 24

⁶² RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973. Monografie (Československý spisovatel). s. 132

a započítal je do svého plánu a svého svádění. „*Šťastné manželství, zpestřené blahobytem, patří k mým životním plánům... Oč běží? O nic jiného než o to, vypracovati si rozumný, chladný plán. Jen žádné city, jenom žádnou lásku! Ten sladký sirup je dobrý leda k tomu, aby se v něm člověk rozmočil.*“⁶³ Švajcar má jednoho známého, který jej bere jako dobrého přítele, Petr jím přitom tiše pohrdá. Stejně tak se mu podaří, alespoň ze začátku, okouzlit i Soninu rodinu, která jej mezi sebe přijme jako svého. Časem ho ale Soňa i její otec začnou podezírat, že je falešný. Poznají, že jeho vděčnost a láska je jenom hraná. „*Nezávidím vám, člověče, který nemáte srdce! Jste proti mně nesmírně chudý, přes všechny zdánlivé výhody své chladnokrevnosti!*“⁶⁴ V rodině již zaujal natolik stálé místo, že ani odhalení jeho falešné povahy ho nedokáže z rodiny vyloučit.

V Petrově mysli probíhá často monolog, jak by se měl chovat, přesvědčuje se projevovat alespoň trošku lidské vděčnosti, to všechno za nějakým účelem. Nesnáší slabosti druhých, posmívá se jim. Pokud se něco neděje podle jeho očekávání, je velmi znepokojen a jen tehdy se neudrží a projeví nějaké emoce. Obecně se u něj projevuje více upřímných emocí negativního rázu, jako například hněv, než kladné emoce, jako radost apod. Většinu času je chladný a soustředěný, to je jeho cesta k úspěchu. „*Však se prý uvidí, že mi má bezcitnost nepřinese štěstí. Samé řeči k zívání.*“⁶⁵ V těchto chvílích se Petr přepočítal a podcenil otcovskou lásku Hajna k Soni. Hajn díky tomu poznal, že Petrovi na Soni nezáleží a svou lásku pouze hraje.

Nakonec si svým vynuceným charismatickým jednáním vydobyl ženu, majetek, postavení ve firmě a syna. Dům, který žil podle etických a morálních pravidel, je narušen sobeckým, kořistnickým tyranem, který má potřebu všechno ovládat, aby každá situace zapadala do jeho představ a plánů. Je absolutně morálně pokřivený a nejspíš to i sám ví, nijak zvlášť mu to ale nevádí. V rodině tak dojde k nenávratnému psychopatologickému rozvratu. Petr by svým manipulativním jednáním rodinu zničil tak i tak, nepočítal ale se silou šílenství.

Mimo *sympatického manipulátora* se u něj jasně objevují znaky typu *počtář*. Tyto dva typy se v postavě Petra mísí ze všech nejvíce. Soudě podle vyznění románu, je tato kombinace zhoubná, ale velice účinná. Hned na začátku si Petr správně spočítal, jaké chování bude přitahovat Soňu. Učil se ze svých chyb, sledoval její negativní reakce a podle toho věděl, na co se příště více zaměřit. I ve chvílích, kdy spolu trávili čas o samotě, se Petr ovládal a sledoval každou Soninu reakci. „*Ve vztahu Soni a Švajcara je Soňa tou podřízenou*

⁶³ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. 3. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 42

⁶⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. 3. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 284

⁶⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. 3. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 401

bytostí.“⁶⁶ Když se mezi ně na začátku připlétli dva bratři, Petr bez problému zanalyzoval šance každého z nich, jejich slabé a silné stránky, což mu nakonec v tomto boji vyneslo vítězství. „Švajcar ale velmi hbitě využije své účasti ve válce, pomocí divadelního výstupu se v něm zhmotní postava vojenského hrdiny... stačí potom, aby Švajcar ještě nějaký čas hrál svou roli, držel Soňu ve vzduchu nad propastí, ukazuje svoji sílu.“⁶⁷ Soňa tak podlehla Petrovým vypočítaným krokům. Při setkání se Soniným otcem velmi snadno prohlédl jeho chování a charakter a udělal si o něm jasnou představu. Bohužel pan Hajn je velký dobrák a nechá sebou manipulovat velmi snadno. Ke své dceři má blízký otcovský vztah, a tak se Petrovi často naskytla příležitost, jak něčeho dosáhnout skrz Soňu. Stačilo zahrát na Hajnovu otcovskou strunu a Petrovi se dostalo přesně toho, co chtěl. Stejně tak neměl problém svést mladou zaměstnankyni domu Katy. Tu si Petr omotal kolem prstu stejně jako zbytek personálu. Jediný kdo mu nikdy nevěřil, byla Sonina teta, která mu sice nejednou překazila plány, ale nedokázala ho včas odhalit ostatním členům domu. Po její smrti měl Petr v podstatě volné ruce. „Prve šlo jen o dvě dřevěné loutky. I loutkář se usmívá, když svléká hermelín ze svého krále a když sklapuje tlamu svému nosatému čertu. Nyní jde o víc. Jde o mé dítě! Oh, jak jsem přilnul! Bylo to krvavé přilnutí!“⁶⁸ Přirovnává se k loutkaři, který svými loutkami manipuluje, jak se mu zlíbí, stejně jako Petr manipuluje s Hajnovými. Když se zbavil nežádoucích osob, získal prostor pro starost o to jediné, na čem mu záleží, na svém synovi.

Petr je vědomým typem manipulátora. Je si naprosto vědom všeho, co dělá, sám sebe cynicky analyzuje, a je se svým jednáním spokojen. Nezajímá ho ani v nejmenším, co by chtěli druzí, jde si tvrdě a nekompromisně za svým. Toho dosáhne, ale jeho jednání je tvrdě potrestáno. Je to asociální kariérista, který využívá svého chladného rozumu ke kalkulaci. Žádná z postav není úplně černobílá, protože by to působilo příliš nelidsky, proto Havlíček „zápasí i se svým červivým hrdinou účastně na jeho straně do poslední psychologicky možné šance“⁶⁹, takže i čtenář v průběhu knihy necítí k Petrovi úplnou nenávist nebo zlost. Petr svůj život rekapituluje retrospektivně, a ačkoli byl jeho konec bídný, on sám se nenechal plně zlomit, „...jak víme, nevyrovnává (se) s drásavou minulostí v kleče, rezignovaně, nýbrž znovu a znovu vzdoruje a protestuje proti neúprosnosti svého osudu.“⁷⁰ Z rekapitulace Petrova života vyznívá ironie nad celou jeho životní tragédií. Tragický konec dodává celé knize

⁶⁶ FULKA, Josef a Jaroslav NOVOTNÝ. *Fascinace neviditelností: Studie k interpretační rozmanitosti díla Jaroslava Havlíčka*. Praha: Togga, 2009. s. 146

⁶⁷ Tamtéž

⁶⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. 3. Praha: Československý spisovatel, 1958. s. 401

⁶⁹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973. Monografie (Československý spisovatel). s. 125

⁷⁰ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973. Monografie (Československý spisovatel). s. 129

na lidskosti, opravdovosti, kdyby se mu totiž celý jeho plán povedl, působilo by to nereálně a méně uvěřitelně. Celou knihou čtenáře provází osa viny a trestu.

3.2 Manipulátor v díle Václava Řezáče

Černé světlo je prvním románem z trilogie psychologické prózy Václava Řezáče. V každém jednom díle je jiný typ postavy, která se vyznačuje určitým manipulativním chováním. Ve *Svědкови* je manipulátor spíše pasivního rázu, v *Černém světle* je hlavní postava Karla manipulátorem aktivním. Vypravěč v podobě Karla čtenáři předkládá svůj život retrospektivně, podobně jako Petr v *Neviditelném*. V popisu jeho dětství se dozvídáme, že Karla vychovávala hlavně jeho matka, otec hodně pracoval. V dětství se kvůli jednomu incidentu s potkanem začal bát síly, nenáviděl ji, ale přitom ji chtěl ovládat. Toto trauma ho pronásledovalo po celý život. Maminka Karla rozmazlovala a hodně hýčkala, pokud provedl něco zlého, kryla ho před otcem. Ve škole ho děti šikanovaly, především postava Frantíka. Karel po čase odhalil Frantíkovu slabinu a skrz ni si ho získal. Tak přišel na chuť ovládání lidí. Při dalším incidentu poznal, jakou sílu má lež, kdy jeho maminka lhala otcem, aby Karla ochránila. „*Ach maminko, nemohu jinak než milovat tě ještě dnes, ale kam mě vedla a kam mi ukazovala cestu tvá láska?*“⁷¹ Matka v dobré víře podporovala zlo, které v Karlovi od mala rostlo.

Později rodiče zemřeli a Karel neměl žádný majetek, k práci mu dopomohl strýc. Ten má dceru Markétku, do které se Karel zamiloval, Markétka se však zamilovala do jiného. Karel ale žárlil a snažil se jejich vztah překazit, protože Markétka byla jeho cílem, kterého chtěl dosáhnout, a nikdo mu do toho nesměl zasahovat. Povedlo se mu mladý pár rozehnat. Po odhalení jeho pokusu o rozvrat jejich lásky Karla vyhodili a ten se pokusil o sebevraždu. Doktoři ho zachránili, ale přišel o nohu. „*Průvod stínů se lepí na mou dřevěnou nohu a vleče se za mnou. Rybičkář Prach je první, pak řezník Horda, Frantík Munzar a všichni ostatní, táhnu je za sebou jako řetěz svého života, v němž neschází ani jediný z článků. A jeho chrastivý zvuk mě bičuje. Rozumím ti, Jidáši! Smrt by byla bývala vykopením... Žiji. Můj trest byl určen.*“⁷² Smrt ho tedy ušetřila a on byl předurčen k životu v osamělosti. Dřevěná noha mu bude po celý život připomínat činy, které napáchal na lidech kolem sebe.

⁷¹ ŘEZÁČ, Václav. *Černé světlo*. 7. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976. s. 55

⁷² ŘEZÁČ, Václav. *Černé světlo*. 7. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976. s. 189

Karel je bezesporu záporná postava, je to sobecký slaboch, který se bojí síly, ale přesto rád ovládá ostatní a využívá k tomu lži a podvodů. Čtenář pozoruje Karla od malička, vnímá, že je to zákeřný malý manipulátor, který myslí jenom na sebe. Byl k tomu veden už od dětství, kdy ho matka rozmazlovala, a z něj se tak stal přecitlivělý kluk, který se časem stával víc a víc zvráceným. Od mala byl kvůli jednomu incidentu poznamenán. „... v jeho pěsti se zrodila ta část mé povahy, jež měla ovládnout celý můj další život... Zlo, neboť bylo to zlo a je zbytečné hledat pro to jakékoli jiné jméno, se zrodilo v pěsti dobráka.“⁷³ Jeho „červivá povaha“ se léty jenom prohlubovala a zhoršovala. Jako červa ho označí i jedna z postav, teta, která je silně proti tomu, aby se z Karla a Markétky stal pár. Karlův příchod do rodiny bere jako boží vůli, nebýt toho, dávno by ho vyhodila pryč, aby jim neotravoval životy. „Je v tobě červ. Vidím ho ve tvých očích a vím, že kdybych ti položila ucho na prsa, slyšela bych, jak uhryzává tvé srdce. Červivý člověk nemůže nikoho milovat.“⁷⁴ Eticky je Karel bezpáteřní, což je způsobeno jeho vinou, ale i vinou jeho prostředí, okolí a rodiny. „(Černé světlo) ...ukazovalo obludnost a ohavnost bezohledného individualismu a ještě k tomu odhalovalo jeho měšičácké podhoubí.“⁷⁵ Odmala se učil, že dobře řečená lež, je úspěšná lež, která ho posune dál k věcem, které chce. Staví si kariéru na úkor druhých. Od slabocha se vyšplhal až na rafinovaného rozvratitele lásky bez jakýchkoli morálních hodnot.

Určit, jakým typem manipulátora je Karel, není vůbec snadné. Bezesporu využívá techniky intrik, lží a polopravd, nicméně na žádný ze základních typů přímo nesedí. V jeho chování se mísí typ *břečťan*, kdy se pověsí na někoho silnějšího, kdo ho chrání, a parazituje na něm, neodpovídá to však typickému chování, kdy by neustále upozorňoval na to, jaký je chudáček. Přesto se pod křídla silnějších schovává, ať už to byla matka, Frantík nebo strýc. Parazituje na jejich pomoci, sám by se o sebe nepostaral a rozhodně by bez nich neměl požitky z nabyté moci, skrz kterou se mohl mstít síle, což i sám říká. Frantíka trestá za jeho sílu tak, že ho nutí do rvaček, ve kterých ho někdo zbije, a Karel ho pak za újmu upláčí cukrátky. Když dojde na bitku, drží se Karel bokem, ale aby běžel „kamarádovi“ na pomoc, ho ani nenapadne. „Ale já mu nejsem vděčen, ani mi ho není líto. Tady máš, co ti patří, siláku... Vyhledávám rozmišky a štvu ho do nových rvaček. Rány buchají. Síla trestá sílu, síla

⁷³ ŘEZÁČ, Václav. *Černé světlo*. 7. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976. s. 25

⁷⁴ ŘEZÁČ, Václav. *Černé světlo*. 7. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976. s. 97

⁷⁵ *Kulturně politický kalendář*. Praha: Orbis, 1960, 1960(1961). s. 124

*se trestá sama, takový je její úděl.*⁷⁶ V tomto případě využívá Karel techniku závislosti, kdy si Frantíka natolik uplatil, až se stal na Karlovi závislým.

Dalším typem, jehož prvky chování Karel vykazuje, je *konfliktní typ*. Svým chováním v průběhu příběhu vyvolal několik konfliktů a situací, kdy znepríjemnil lidem kolem život. „*V mé hlavě se stále něco líhne, takový neutišitelný neklid mě štvě, jako bych se měl pomstít kdekomu, nevím dobře proč a zač.*“⁷⁷ Po jeho zásahu sice nevznikali hádky, líbilo se mu však zkomplikovat okolí život, měl z toho radost a požitek. Příkladem může být situace, kdy přinutil Frantíka, aby podřízl dřevěnou nohu rybičkáři, který se kvůli tomu málem zabil. Vystrašeného Karla zachrání jeho matka, která ho kryje. Dalším příkladem může být všeobecné ovládání Frantíka, který dělal lumpárny na Karlův popud a pak za to sám dostal trest. To se Karlovi velmi líbilo. Hlavní konflikt, který způsobil, nastal mezi Klenkou a Markétkou, kdy se mu povedlo je od sebe rozehnat. „*Už tě nemiluji, Markétko, už ne, snad jsem tě nikdy nemiloval a podlehl jsem jen mámení tvé krásy, ale postavil jsem na tobě sovu budoucnost a nyní se mám trpně dívat, jak její základy odnáší příval tvé lásky k jinému?*“⁷⁸ Šlo mu o princip, protože Markétka měla podle jeho plánu patřit jemu, nikomu jinému. Svému plánu chtěl a musel dostat.

Poslední rysy, které se v něm v určité míře projevují, jsou rysy *počtáře*. Karlovi se dlouhá léta dařilo skrývat své zlé pohnutky, nemusel za své činy nést zodpovědnost. Vždycky si dokázal vypočítat, co je pro něj nejvýhodnější a co udělat, aby došel zisku, ale nenechal se chytit. Až na konci se mu všechny zlé věci vrátí v podobě dřevěné nohy, což je ironie vzhledem k tomu, co udělal v mládí rybičkářovi. Je tak odsouzen k životu o samotě s trestem, který ho nakonec přece jen dostihl. Karel se nikdy nedokázal s někým doopravdy sblížit, pokud se dokázal někomu vlichotit, neměl k němu žádný opravdový vztah. Mstí se za věci, které se mu děli v dětství, a on z nich měl později komplexy. Svůj osud si chce vydobýt samostatně, skrz neštěstí druhých. Zlo v něm roste s každým úspěchem a každou lží, která se vyplatí. „*Ach, nebude bílé světlo. Tma ve mně vzplane a černé světlo se rozlévá, jdu opět svou cestou, dlouhou tmavou chodbou, a nikde ani štěrbiny, jít by se dnilo. Staň se mi jedem, co mi mohlo být lékem, jsem vyprahlý a musím pít i za cenu nové smrtelné žízně.*“⁷⁹ Je bystrý a svými hrami přechytračí slabosti jeho nejbližších a nemá problém zničit ty, co se mu postaví do cesty. Přestože v maloměstském prostředí si každý jde za svým cílem, Karel to pojal až

⁷⁶ ŘEZÁČ, Václav. *Černé světlo*. 7. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976. s. 35

⁷⁷ ŘEZÁČ, Václav. *Černé světlo*. 7. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976. s. 42

⁷⁸ ŘEZÁČ, Václav. *Černé světlo*. 7. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976. s. 125

⁷⁹ ŘEZÁČ, Václav. *Černé světlo*. 7. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1976. s. 140

příliš vážně a jde téměř doslova přes mrtvoly. Chce získat, co si usmyslel, a to bez jakéhokoli ohledu na ostatní. U Karla neexistují žádná mravní nebo etická pravidla chování.

Svědék je druhým románem z trilogie Václava Řezáče, který se zabývá tématem manipulace. V románu je hlavní postavou strůjce zla, který je si svého chování naprosto vědom. Postava působí záhadně, jako fantom nebo přízrak. Emanuel Kvis zlovolně zasahuje do života lidí v městečku, vybere si oběť, nastuduje si její slabé stránky a využije je proti ní. Tím pak dojde ke sledu událostí, které na sebe navazují jako lavina. Maloměstské prostředí je popsáno do nejmenších detailů, počínaje atmosférou a okolím, ale především postavami a jejich osudy. „*Psychologická sonda do nitra postav těchto románů není ohraničena jen jejich vnitřním světem, ale jeho prostřednictvím obráží pokřivené vztahy osob a negaci lidských hodnot v rozkladu maloměšťácké společnosti a analyzuje tak průkazně celou sociální atmosféru doby.*“⁸⁰ Každá z postav má hluboko v sobě nějaké tajemství nebo tužbu, kterou by se nikdy neodvážila vytáhnout na světlo. Emanuel v nich probouzí právě tyto nejtemnější a nejhlubší vášně a pudy, které se pak derou na povrch, aby jim zkomplikovaly život. Řezáč zanalyzoval starcovu méněcennost, která je odvozena od jeho vnitřně vyprahlého života. Kvisovi se tak podaří rozvrátit už tak nalomený vztah mezi dvěma bratry, kdy jeden z nich přijde o majetek, druhý o důstojnost. Starosta je díky Kvisovi nachytán u pokusu o vraždu a otčím se pokusí svést nevlastní dceru. To vše dělá Kvisovi nevýslovně dobře a neštěstí druhých ho naplňuje více než celý jeho dosavadní život. Kvis obyvatele napadá jako zhoubná nemoc, a přestože se městečko z jeho vlivu vymaní, zůstanou už navždy poznamenání.

Důležitým motivem v příběhu je čas, který má vliv na všechny obyvatele, jen na každého trochu jinak. „*Ale hodiny jsou víc, hodiny jsou d'áblův nástroj, který se řítí na jedné koleji dvěma směry, sám proti sobě. Vlekou se s nákladem minulosti, který je každou vteřinou těžší – teď vím co bylo, ale co přichází právě teď? – ano, a ženou se nezměřitelnou rychlostí z budoucna...*“⁸¹ Jinak v ospalém městečku, kde se čas spíše vlekl, se nyní rozhoupe daleko rychleji a pohne tak s osudy všech obyvatel právě díky Kvisovi. To, co dlouho dřímalo pod povrchem, se prodere ven na světlo a začne dělat z poklidného městečka místo zla.

Román vyšel v době heydrichiády, tudíž nemohl být vyhodnocen nebo interpretován s dosahem, jaký by si zasloužil. Reflektoval, jak dokáže moc v ruce špatných lidí zničit ty poctivé. „*Teprve poválečné interpretace zdůraznily historickou konkrétnost Řezáčova*

⁸⁰ Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. Kladno: Academia, 1976, 1976(10). s. 126

⁸¹ ŘEZÁČ, Václav. Svědek. [román]. 2. vyd. V Praze: Fr. Borový, 1943. Žatva. s. 103

románového poselství jako srážky pozitivních lidských sil s rozkladným běsovstvím. ⁸² Řezáč se ve svých románech odkazoval na historicko-společenský kontext. „*Sociální skutečnost a atmosféra doby i jeho osobní zkušenosti jsou obsaženy v jeho životním pocitu a stále výrazněji se uplatňovaly v jeho literární tvorbě.*“ ⁸³

Emanuel Kvis je tak trochu přízračná postava. Samo jeho jméno už čtenáři něco napovídá – Kvis z latinského quis – kdo? V Bytni se zjeví nečekaně a způsobí povytržení. Železničář, který ho viděl první, všem ve městě vykládá, jak nezaslechl ani krok, ani zašustnutí, jakoukoli známku, že by k němu někdo přicházel. Měl jen neodbytný pocit, že je někdo poblíž. Pro celé městečko je pak tématem pro debatu i Kvisovo oblečení. Byl oblečen elegantně, neobvykle a výstředně a bylo to jediné oblečení, ve kterém Kvis vidali po celou tu dobu, co byl přítomen ve městě. Někomu připomínal starce, někomu mladého cizince. Proč si lidé tolik pamatovali právě jeho vzhled? Protože nikdo nebyl schopen popsat jeho samotného, jeho chování. Po dotázání se, jaký vlastně byl „*upadnou do rozpaků, začnou krčit rameny a blábolit všelijaké nesmysly.*“ ⁸⁴ Někteří v městě ho považují za herce, protože jinak si jeho podivínské chování nedokážou vysvětlit. „*Hrát sebe na příklad, řekne zvolna a pokračuje pomaleji. To je ta nejtěžší věc. Zahrát upřímně sebe. Jak byste to dokázal? Dovedu si vás představit, jak byste zahrál třeba mého strýce nebo pana starostu. Ale sebe? To byste byl v koncích, protože byste neměl co hrát.*“ ⁸⁵ To poukazuje na jeho vnitřní prázdnotu. Je to vyprahlý člověk, který svoje chování a city jenom hraje a životem jen proplouvá, ale doopravdy nežije. Jediné, co ho naplňuje je parazitování na ostatních. Už jenom svou přítomností probouzí v lidech potřebu překračovat mravní meze. Celkově je jasně vidět rozdíl mezi ním a ostatními – on nemá žádnou vůli ani chuť k aktivnímu životu. Je pouze pasivní a život prožívá skrze druhé. Stejně jako on sám, i jeho manipulativní techniky jsou spíše pasivní, k vyvolání akce nepotřebuje velkého aktivního činu.

Určit, který typ manipulátora představuje Kvis, je obzvlášť obtížné. Všechny typy manipulátorů se do svých intrik pouštějí aktivně, možná nenápadně, ale je k tomu zapotřebí určitého impulsu. Kvis sice musí také vyvinout určitý podnět, aby se věci dali do pohybu, nekoresponduje to však s aktivitami jiných manipulátorů. Přesto se na Kvisovi nejvíce hodí typ *konfliktní manipulátor*. Ti totiž nejvíce ze všeho zbožňují konflikty, přestože dělají že ne. Vyvolávají je chytře a nenápadně, takže je nikdo nemůže z ničeho podezírat. Přesně tak

⁸² BLAHYNKA, Milan, ed. Čeští spisovatelé 20. století: slovníková příručka. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 532

⁸³ Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. Kladno: Academia, 1976, 1976(10). s. 126

⁸⁴ ŘEZÁČ, Václav. Svědek. [román]. 2. vyd. V Praze: Fr. Borový, 1943. Žatva. s. 58

⁸⁵ ŘEZÁČ, Václav. Svědek. [román]. 2. vyd. V Praze: Fr. Borový, 1943. Žatva. s. 365

funguje i Kvis. Vypozoruje možné konflikty, slabé stránky lidí v městečku a použije je proti nim. Přebírá se v jednotlivých informacích, které získal, a vybírá si, která z nich nejlépe poslouží jeho cílům. „*Ta bude snad patřit k největšímu, s čím se dosud setkal na svém putování za stavebními kameny cizích srdcí, z nichž si doufal vystavět vlastní duši.*“⁸⁶ Až se rozhodne, která informace mu přinese ten největší úspěch, využije ji proti lidem, kterých se týká.

Často se vyskytne na místě, jako přízrak, kde by ho nikdo nečekal, a on je tak svědkem věcí, které může proti lidem použít, například když přistihne starostu města Nolče při pokusu o vraždu. Kvis se tam ocitne pouze náhodou, když leží nedaleko v trávě. Po zjištění kompromitujících informací je vědomě použije proti ostatním, tudíž se jedná o vědomého manipulátora. Kvis je ve své roli manipulátora natolik zvrácený, že mu vyvolané konflikty dělají nesmírnou radost, s kterou pak vyplňuje svůj prázdný život. Takto Nolčovi a jeho ženě popsal své pocity v průběhu sledování pokusu o vraždu. „*Ostatně, cožpak nechápete, že mně obdaroval? Že mi dal ze svého života to, co leželo na samém jeho dně, že jsem prožil, co bych nikdy nepoznal?*“⁸⁷ Svým nenápadným způsobem dokáže Kvis lidi přimět udělat věci, o kterých dříve pouze přemýšleli, ale nikdy by si nedovolili je uskutečnit. Lidé jinak mravně založení se za přítomnosti člověka bez morálky snižují na jeho úroveň.

V osobnosti Kvis se projevují i další typy manipulátora. Malým dílem v něm můžeme pozorovat *okouzlujícího manipulátora*. Tento typ se za každých okolností snaží vypadat co nejlépe. Tak se chová i Kvis. Chodí sice pořád ve stejných šatech, je však vždy velmi dobře upraven, a navíc jeho oblečení vyvolává zájem lidí v okolí, což je účelem tohoto manipulativního chování. Tím si získává důvěru, a navíc se dostává do povědomí společnosti. Kombinuje v sobě techniku aktualizace, kdy se lidem neustále zavrtává pod kůži, a techniku charismatu, která nás přivádí k dalšímu typu manipulativního chování, které k dosažení svých cílů používá.

Další typ, který částečně odpovídá Kvisovu chování, je *sympatický manipulátor*. Na lidi působí vábivě i to že je cizinec, ale především je Kvis dokáže okouzlit svým milým chováním, pokud ovšem chce. Dokáže v sobě vyvolat určité pocity, nebo se alespoň tváří jako že je cítí, a tímto svým hereckým výkonem si dokáže lidi naklonit na svou stranu. To se například podaří na zahradní slavnosti u Josefa Dastycha. Ten je rád, že ho vidí, protože se k němu Kvis dříve choval hezky. A tak, přestože by to jinému nedovolil, pustí si Kvis k tělu.

⁸⁶ ŘEZÁČ, Václav. Svědek. [román]. 2. vyd. V Praze: Fr. Borový, 1943. Žatva. s. 249

⁸⁷ ŘEZÁČ, Václav. Svědek. [román]. 2. vyd. V Praze: Fr. Borový, 1943. Žatva. s. 199

„A tu se Josef Dastych usměje. Vidět jeho úsměv je bolestně, neboť statkář se neusmívá nikdy a ničemu... Emanuel Kvis se zachvěje úsilím, aby jeho tvář nevzala na sebe tento úsměv.“⁸⁸ Josef se ani usmívat nechtěl, Kvisova přítomnost ho k tomu však donutila. Kvis mistrně pokračuje ve své komedii, zachovává přívětivou tvář, čtenář ale vidí, jak moc je uvnitř pokřivený. A tak se nakonec v Dastychovi něco zlomí, a podlehne hazardu a alkoholu, kterému se takovou dobu bránil, a to jen díky Kvisovi.

Není pochyb o tom, že Kvis je vědomým manipulátorem, který toto jednání na lidi používá rád a často. Jedině tak se totiž cítí alespoň trochu živý. Kombinuje v sobě mnohé techniky, jak dosáhnout svého a využívá k tomu slabosti ostatních. Sám by aktivního života nebyl schopný, a tak parazituje na ostatních. *„Co to znamená mít jeden život nevýznamný, prázdný a šedivý, mohu-li jich mít desítky? ...jen ťukneme-li do nich trochu, jed podaří-li se nám pohnout tím, co v sobě skrývají a dusí.“⁸⁹* Ve svém snažení je chamtivý, místo toho aby prožil jeden svůj život, raději chce prožít více cizích životů, díky kterým by se pak cítil naživu.

⁸⁸ ŘEZÁČ, Václav. Svědek. [román]. 2. vyd. V Praze: Fr. Borový, 1943. Žatva. s. 110

⁸⁹ ŘEZÁČ, Václav. Svědek. [román]. 2. vyd. V Praze: Fr. Borový, 1943. Žatva. s. 137

Závěr

Tato bakalářská práce se zaměřuje na téma manipulace v české psychologické próze z 1. poloviny 20. století. Cílem bylo analyzovat vybrané postavy z děl z tohoto období, analyzovat je a přiřadit k nim určitý typ manipulátora.

První teoretická část se zabývala psychologickou prózou, popisovala, jaká jsou její specifika a vznik. Následoval vývoj psychologické prózy v české literatuře, od jejích začátků až po autory píšící v období 2. světové války. Sledovali jsme ty nejznámější a nejvýznamnější spisovatele ve svém oboru – v psychologii postav. Následovala kapitola týkající se tématu manipulace z pohledu psychologie a sociologie, které vysvětlovali, co vlastně manipulace je, dále pak jaký je manipulátor a jak se jím vlastně stane. Následovaly jednotlivé typy manipulátorů, jejich typologie a techniky. Poslední část této kapitoly tvořila oběť manipulace, a jak se na ní manipulativní chování projevuje. Následovala analýza vybraných postav z psychologické prózy 1. poloviny 20. století.

Výsledkem analýzy je, že u každé z postav bylo možné pozorovat určitý typ manipulátora podle psychologické typologie. Každý z nich vykazoval typické manipulativní jednání, které pak využíval na své oběti. Ne u všech bylo určení typu manipulátora snadné, stávalo se, že se jednotlivé typy v jedné postavě překrývaly. Předpokladem bylo, že půjde snadno určit jeden typ manipulátora u dané postavy, a nebude potřeba rozklíčovat ji na více typů. V praxi se ale ukázalo, že to tak jednoznačně určit nelze, u některých se zdálo, že v typologii chybí zásadní typ pro určitou postavu, například pro Karla z *Černého světla* a Emanuela Kvisu ze *Svědka*. Tyto dvě postavy se celkově vymykaly všem známým profilům, tudíž je bylo těžší určit. Nakonec se ale i zde podařilo rozšifrovat jednotlivé manipulativní typy.

Nejčastějším typem manipulátora se ukázal být *sympatický manipulátor*. Tento typ se u vybraných postav k analýze objevoval téměř pokaždé. Vychází to z jeho podstaty, kdy si manipulátor získá důvěru oběti svým příjemným vystupováním a tím si ji nakloní na svou stranu. Snadno s ním pak může dál manipulovat podle libosti. Přestože ani jedna postava nebyla pouze *sympatický manipulátor*, jeho rysy se objevili téměř u každé vybrané postavy.

Díky těmto manipulátorům pak příběhy působily reálněji a živěji, čtenáři přišly více uvěřitelné. K hlavní analýze byli podrobeni Klára, Jura Podešva, Rozína, Petr Švajcar, Emanuel Kvis a Karel. U všech se podařilo určit jaké manipulativní typy jsou a jaké nejčastěji využívají techniky. Jejich manipulace se jasně projevila na zdraví obětí, které manipulátoři zneužili pro své cíle.

Každá jedna postava byla mistrně propracovaná, její vnitřní pochody byly detailně popsány, tudíž je mohl čtenář lépe pochopit a více prožít jejich příběh. Jako manipulátoři byly postavy velmi přesvědčivé a díky nim dostal příběh rychlý spád a získal nečekané zvraty. V rámci oboru psychologie dospěly postavy k jasnému psychologickému profilu jako manipulátoři, stejně tak jejich oběti trpěly přesně tak, jak tvrdí psychologie ve své typologii. Není pochyb, že tyto postavy ve čtenáři vyvolávají odpor, beze sporu ale musí vyvolávat i určitý obdiv, protože jenom díky nim jsou jejich příběhy tolik poutavé a významné.

Literatura

Beletrie

BLAŽÍČEK, Přemysl, MUKAŘOVSKÝ, Jan, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3.

BURIÁNEK, František. *Jarmila Glazarová*. Praha: Československý spisovatel, 1979. Portréty spisovatelů.

BECK, Gloria. *Zakázaná rétorika: 30 manipulativních technik*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1743-2.

BLAHYNKA, Milan, ed. *Čeští spisovatelé 20. století: slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985.

EDMÜLLER, Andreas a Thomas WILHELM. *Nenechte sebou manipulovat!: jak rozpoznat manipulaci a prosadit svou vůli*. Praha: Grada, c2003. Poradce pro praxi. ISBN 80-247-0410-2.

EDMÜLLER, Andreas a Thomas WILHELM. *27 manipulativních technik: jak účinně manipulovat a ještě účinněji se bránit*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3300-5.

EDMÜLLER, Andreas a Thomas WILHELM. *Velká kniha manipulativních technik*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3778-2.

FISCHER, Otokar. *Duše a slovo: essaie*. Praha: Melantrich, 1929.

FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8.

FULKA, Josef a Jaroslav NOVOTNÝ. *Fascinace neviditelností: Studie k interpretační rozmanitosti díla Jaroslava Havlíčka*. Praha: Togga, 2009. Vita intellectiva. ISBN 978-80-87258-24-8.

GÖTZ, František. *Václav Řezáč*. Praha: Československý spisovatel, 1957. Postavy a dílo

GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. 11. vyd., V SNKLU 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1962. Klub čtenářů (SNKLU).

GLAZAROVÁ, Jarmila. *Advent*. 6. Praha: Československý spisovatel, 1953.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 807178303x.

HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. 3. Praha: Československý spisovatel, 1958.

JÍLEK, Jan. *Lidé a manipulace*. Praha: Jana Krupičková, 2010. ISBN 978-80-904703-0-9.

KRÁL, Oldřich, Pavel VAŠÁK a Blanka SVADBOVÁ, ed. *Prameny české moderní kultury: materiály z mezioborového symposia Plzeň 17.-19.března 1988*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu Československé akademie věd, 1988.

KAST, Verena. *Nebud'te obětí: žijte svůj vlastní život*. Brno: ERA group, 2003. ISBN 80-86517-61-6

Lehár, J. a kol.: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Lidové noviny, Praha 1998.

MLSOVÁ, Nella. *Hlavní téma: psychologická próza: (sborník příspěvků z Laboratoře psychologické prózy, konané v Hradci Králové 21.-22. září 1993)*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1994. ISBN 80-7041-049-3.

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-x.

NAZARE-AGA, Isabelle. *Nenechte sebou manipulovat: jak rozpoznat manipulaci a jak se jí ubránit*. Praha: Portál, 1999. Rádci pro život (Portál). ISBN 80-7178-256-4.

PRAŠKO, Ján. *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-737-x.

POSPÍŠIL, Miroslav. *Slovní manipulace v komunikaci, jak vyvrátit nad lži a chytráctvím, aneb, Jak rychle, vtipně a efektivně reagovat a vyhrát, jak bravurně zvládat těžké situace*. Plzeň: M. Pospíšil, 2008. ISBN 978-80-903529-2-6.

RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973. Monografie (Československý spisovatel).

ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-48-6.

ŘEZÁČ, Václav. *Svědék*. [román]. 2. vyd. V Praze: Fr. Borový, 1943. Žatva.

ŘEZÁČ, Václav. *Černé světlo*. 7. vyd. Ilustroval Kamil LHOTÁK. Praha: Československý spisovatel, 1976. Slunovrat (Československý spisovatel).

VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.

ZEMAN, Milan. *Poetika české meziválečné literatury: (proměny žánrů)*. Praha: Československý spisovatel, 1987. Kritické rozhledy.

Periodikum

Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. Kladno: Academia, 1956, (5). ISSN 0011-2321.

Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. Kladno: Academia, 1976, **1976**(10). ISSN 0011-2321.

Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. Kladno: Academia, 1991, (10). ISSN 0011-2321.
Eva: časopis moderní ženy. Praha: Melantrich, 1933, **5**(13).

Eva: časopis moderní ženy. Praha: Melantrich, 1938, **10**(17).

Humoristické listy: Archiv českého rozmaru a vtipu. Praha, 1910, **53**(16). ISSN 1802-7210.

Jeřáby. Praha: Jindřichův Hradec, 1939, **3**(4-5). ISSN 1804-6282.

Kulturně politický kalendář. Praha: Orbis, 1960, **1960**(1961).

Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální. Praha, 1920, **27**(1-10).

Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální. Praha, 1908, **15**(3).

Nový život: měsíčník pro soudobou literaturu. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1950, **1950**(9-10).

Šaldův zápisník: revue pro vědu, umění a život sociální. Praha, 1929, **1**.

U: čtvrtletník skupiny Blok. Praha, 1938, (3).

Anotace

Jméno a příjmení:	Johana Dohnalová
Katedra nebo ústav:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubiček Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název závěrečné práce:	Téma manipulace jako prostředek dosažení životních cílů v literatuře 1. poloviny 20. století
Název závěrečné práce v angličtině:	The theme of manipulation as a means to reach life goals in literature of first half of the 20th century
Anotace závěrečné práce:	Práce se zabývá tématem manipulace v psychologické próze 1. poloviny 20. století. První kapitola pojednává o psychologické próze a jejím vývoji, druhá o manipulaci z pohledu psychologie. Ve třetí kapitole byly vybrány postavy z tohoto období, vykazující manipulativní chování. Následuje analýza těchto postav a určení, ke kterému typu manipulátora patří.
Anotace v angličtině:	The work deals with the theme of manipulation in psychological prose of the first half of the 20. century. The first chapter deals with psychological prose and its development, the second chapter deals with the manipulation from the point of view of psychology. In the third chapter were chosen characters from this period, who evince manipulative behaviour. Analysis of these characters follows as well as their determination to which type of manipulator they belong.
Klíčová slova:	Psychologická próza, manipulace, typ manipulátora, Vlčí jáma, Advent, Černé světlo, Svědek, Neviditelný
Klíčová slova v angličtině:	Psychological prose, manipulation, type of manipulator, Vlčí jáma, Advent, Černé světlo, Svědek, Neviditelný
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	47 stran
Jazyk práce:	Český jazyk